

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

11(5) 2024

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi |Received:04.10.2024

Kabul tarihi |Accepted:23.10.2024

Yayın tarihi |Published:25.10.2024

Mehmet Emin Elmacı

<https://orcid.org/0000-0002-7336-3561>

Associate Professor, Dokuz Eylül University, Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Department of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Türkiye, melmaci@hotmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Elmacı, M. E. (2024). Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa'nın Tutuklanma Kararının İstanbul Basınına Yansıması (Ağustos 1919). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (5), 3541-3574.

Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa'nın Tutuklanma Kararının İstanbul Basınına Yansıması (Ağustos 1919)

Öz

1. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti toprakları, İtilaf Devletleri tarafından işgale uğramaya başlamıştı. Özellikle İzmir'in işgali sonrası Anadolu'da daha da güçlenen Milli Mücadele, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkması sonrası etkisini artırmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği emirler, işgallerin halk tarafından mitinglerle protesto edilmesi, İngilizler ve İstanbul Hükümeti tarafından hoş karşılanmamıştı. Bunun sonucunda İstanbul'a geri çağrılan ve bunu dinlemediği için de İstanbul Hükümeti ile arası açılan Mustafa Kemal Paşa, 5 Temmuz 1919'da Samsun'a asker çıkartma girişiminde bulunan İngiliz kuvvetlerine engel olması sonrasında, görevden alınma, istifa ve tutuklanma kararlarıyla karşı karşıya kalmıştı. Bu makalede Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanması sonrasında Ağustos 1919 ayında İstanbul basında onunla ilgili çıkan haberler takip edilmiştir. Ayrıca onun hakkında yazılmış bazı köşe yazıları da değerlendirilmiştir. Bu sayede Milli Mücadele'nin bu örgütlenme aşamasında olayların gelişiminin nasıl haberleştirildiği ve Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanması olayına nasıl bakıldığı, özellikle o dönemde Anadolu hareketine muhalif gazetelerinin eleştirileri de gazetelerden yansıtılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelime: Atatürk, Refi Cevat, Sait Molla- Milli Mücadele

The Arrest Decision of Mustafa Kemal Pasha in the National Struggle Reflection in the Istanbul Press (August 1919)

Abstract

After the 1st World War, the lands of the Ottoman Empire began to be occupied by the Entente States. The National Struggle, which became stronger in Anatolia especially after the occupation of Izmir, increased its influence after Mustafa Kemal Pasha's arrival in Samsun. The orders given by Mustafa Kemal Pasha and the protest of the occupations by the people with rallies were not welcomed by the British and the Istanbul Government. As a result, Mustafa Kemal Pasha, who was called back to Istanbul and who had fallen out with the Istanbul Government because he did not listen to them, was faced with the decisions of dismissal, resignation and arrest after he prevented the British forces that attempted to land troops in Samsun on 5 July 1919. In this article, after Mustafa Kemal Pasha's arrest, the news about him in the Istanbul press in August 1919 were followed. In addition, some columns written about him were also evaluated. In this way, how the development of the events was reported during this organisation phase of the National Struggle and how the arrest of Mustafa Kemal Pasha was viewed, especially the criticisms of the newspapers that opposed the Anatolian movement at that time, were evaluated by reflecting from the newspapers.

Keyword: Atatürk- Refi Cevat- Sait Molla- National Struggle

Giriş

Mustafa Kemal Paşa, Cihan Harbi sonundaki son görevi olan Yıldırım Orduları Komutanlığının kaldırılmasıyla¹ (Gürer, 2007, s. 185), İstanbul'a geri dönmeye karar vermişti. 10 Kasım 1919'da Adana'dan tren yolu ile yola çıkmış ve 13 Kasım 1919'da İstanbul'a varmıştı (Yeniğün, 14 Kasım 1918). Mustafa Kemal Paşa'nın bu tarihten, İzmir'in işgalinden bir gün sonrası olan Samsun'a yola çıktığı 16 Mayıs 1919'a kadar olan yaklaşık 6 aylık dönemde geçirdikleri, Milli Mücadele'ye hazırlık aşaması sayılmaktadır. Padişah da içinde olmak üzere önemli kişilerle ve arkadaşlarıyla ve hatta İtilaf temsilcileri ile yaptığı görüşmelerle, gazetelere verdiği mülakatlar incelendiğinde bu çok net görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, ülkenin geldiği durumdan rahatsız olarak, işlerin daha da kötüleşeceğini düşünmüş ve kafasında daha o zaman birçok konuyu planlamıştı.

¹ Paşa'nın yaveri Cevat Abbas Bey, bu olayı "Bu sıralarda; beklenilmeyen bir günde Mustafa Kemal, Sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'dan Yıldırım Ordularının dağıtılması için emir aldı. Ve bu emre şu cevabı verdi: "Orduları dağıtalım, fakat unvanı muhafaza edelim... Müsaade edin; en ufak bir müfreze halinde dahi olsa; bu namla ben onun dahi kumandanlığıyla iktifa eyler (yetinir) ve vatanıma hizmet ederim." Şeklinde anlatmıştır. Sadrazam bunun üzerine, Mustafa Kemal'e telgraf makinesi başında "Siz mağlup devletimize karşı, bütün galip devletleri tekrar tahrik ve devletimizin temellerini tahrip mi etmek istiyorsunuz?" uyarısında bulunmuştu.

Bu nedenle yaveri Cevat Abbas (Gürer), Milli Mücadele'nin başlangıcı için “*Atatürk'ün, Türk milletinin istiklâli için beslediği düşünceler çok eskidir.*” Dedikten sonra “*Hatta Erkân-ı Harbiye mektebinin (Harp Akademisinin) sıralarında başlamıştır. Fakat onun Türkiye'yi yeni varlığı ile istiklâle kavuşturması için fiilî mücadeleye girişmesi, evvelâ Halep'te başlamış, Adana'da, İstanbul'da devam etmiş, Samsun'da, Amasya'da tatbikata başlamış, Lozan Konferansı'nda hakikat sahasına ulaşmıştır.*” şeklinde tespit yapmıştı (Gürer, 2007, s. 97).

Gerçekten de bu başlangıç Afet İnan'ın da 1937 yılındaki bir makalesinden kaynaklı olarak, Harp Akademisi sıralarına kadar götürülmelidir. Mustafa Kemal Paşa Harp Akademisi 1. sınıfında, Tabya Hocası Trabzonlu Nuri Bey'den dinlediği “*gerilla hareketi*” ile ilgili “*Fakat Gerilla nedir biliyor musunuz? İşte en müşkili budur. Gerilla kolay bir askeri hareket değildir. Gerillayı bastırmak da, onu yapmak kadar güç bir harekettir*” (İnan, 1937, s. 11).

Cümlelerinden çok etkilenmiş ve daha sonraki bir derste kendisine “*Bu verdiğiniz dersi Türkiye'nin muayyen bir noktasında olmuş gibi izah eder ve bu dediğiniz tedbirlerin orada nasıl tatbik olunacağını lütfen anlatır mısınız*” diye uygun şekilde sormuştu. Tabya Hocası Nuri Bey, ertesini günkü dersinde “—*Efendiler, Osmanlı İmparatorluğunun devlet merkezi İstanbul'dur. Hükümet İstanbul'dadır. Meçhul sebeplerden dolayı Boğaziçi'nin Şark sahilinden İzmit ve onun şimalinde Karadeniz'e çekilen, takribi bir hat dâhilinde bulunan muntıkadaki Türkler, Payitahta isyan etmişler ve Gerilla'ya başlamışlardır*” Dedikten sonra sorularını sıralamıştı. “*1 — Bu küçük muntika halkı bu isyanı niçin yapabilir, nasıl yapabilir, nasıl idame edebilir? 2 – Osmanlı İmparatorluğu Devleti, bütün hükümeti ve ordusu ile bu isyanı nasıl bastırabilir?*” diyerek öğrencilere görev vermişti. Nuri Efendi, öğrencilerine fazladan bir taktik öğretmenin mutluluğuyla gülümserken, öğrencilerini ise sabahın bu vaktinde bu kadar “*çetin*” bir sorunu nasıl çözeceklerini düşünmekten yüzleri “*çatık*” idi. Afet İnan'a göre sadece Mustafa Kemal, soru kafasına takıldığı için zaten konuyu kafasında çözmeye başlamış hatta bu soruyu çözebilmek için sabahlara kadar çalışmaktan, kalk borusunda bir türlü uyanamayan bir öğrenci olmuştu. Bu konu derslerde tartışılmış ve soru çözüme ulaştırılmış ve konu öğrenilmişti (İnan, 1937, s. 11 vd.). Nitekim 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a vardıktan sonra özellikle halkı arkasına alarak bir Milli Mücadele'yi gerçekleştirmeyi hedeflemiş ve başarıya ulaşmıştı. Bu başarıya giden yol, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun sonrası basından takip edildiğinde de çok net görülmüştür. Daha sonra ortaya çıkartılan arşiv belgeleri ile basında bir iki günlük farkla verilen haberler, birbirini her zaman doğrulamıştır. Tarafımdan yapılmış, “*Mustafa Kemal Atatürk'ün Kamuoyunda Tanınması (1911-1919)*” (Elmacı, (2022), adlı eserde, onunla ilgili 1911 Mayıs ayındaki ilk haberden, Samsun'a varışı sonrası İstanbul'a

geri çağrıldığı duyularının olduğu Haziran başına kadar olan dönemi incelemiştir. Paşa'nın geri çağırılma tartışmaları, görevden alınması, istifa kararı ve tutuklanma kararına giden süreci de basında "Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı Sonrasında Geri Çağırılma, Azil ve İstifa Süreçlerinin İstanbul Basınına Yansıması (Haziran -Temmuz 1919)" (Elmacı, 2024) başlıklı makalemde ortaya koymuştum. Bu makaleme konu olacak dönem de onun tutuklanması kararı sonrası Sivas Kongresi günlerine kadar giden 1919 Ağustos ayını kapsayan basındaki süreç olacaktır.

1. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul ile Arasının Açılması Sonrası Gelişmeler

16 Mayıs 1919'da "Şark Kıtaatı Müfettişliğine tayin edilen Mustafa Kemal Paşa ve 3.Ordu Kolordu Kumandanı Miralay Refet Bey maiyetleri ile Bandırma vapuruna binerek saat dörtte Samsun'a hareket etmişlerdi (Alemdar, 17 Mayıs 1919). Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktıktan sonra yaptıkları ve yapmadıklarıyla İstanbul Hükümeti ile arası açılmaya başlamıştı. Geri çağrıldığı ve bunu dinlemeyip görevine devam ettiği süreçte bile görevinin hakkını vermiş ve merkeze önemli istihbarat haberlerini de verebilmişti. İplerin koptuğu en son nokta, 5 Temmuz 1919 günü İngilizlerin, Batum'dan çektikleri 154 askerini iç bölgelere göndermek üzere Samsun'a çıkarmasına verdiği tepkiydi (Turan, 1998, s. 184). Oysa Dâhiliye Nazırlığı tarafından daha önce tüm valiliklere gönderilmiş olan "evvelce tebliğ olunmaksızın şehir ve kasabalarımızın yeniden bir tecavüz vukuunda asker kuvveti ile müdafaa edilmesi hakkındaki" tebligat hükümleri bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa İngilizlerin asker çıkarma girişimi olduğunda aynı gün Sadaret'e bir yazı yazarak, bu önceki tebligatın kolordulara da yazılmasını istemişti (Gökbilgin, 2018, s. 174). Çünkü Mustafa Kemal Paşa zaten belli miktarda askeri olan İngilizlerin, buna ek olarak topraklarımıza Hint askerini çıkartmak istemesine kesinlikle karşıydı ve buna "yurt güvenliğinin kesinlikle tahammül edemeyeceğini" (Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 46), bildirerek engel olmuştu. Sadaret'e iki gün sonra 7 Temmuz'da çekmiş olduğu telgrafında da, "tek bir askerin bile kasabaya ayak basmasına izin verilmeyeceğini" bildirmiş, hükümetin de İngilizleri uyarmasını istemişti (Turan, 1998, s. 184). Mustafa Kemal Paşa, ertesi gün akşama doğru oturduğu telgraf masasında, uzun süren müzakereler sonucunda, Harbiye Nezareti'ne çektiği telgrafla askerlik mesleğinden istifa ettiğini bildirmişti (Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 158). Buna rağmen aynı telgraflaşmada padişahın özel kalemi olan ve onun adına yazışan Ali Fuat Bey (Türkgeldi) ile de uzun telgraf görüşmeleri yapmış, kendisine padişahın buyruğu gereği "İstanbul'a gelmemesi veya ülkenin başka bir bölgesine dinlenme amaçlı gitmesi" gibi tavsiyelerde de bulunulmuştu (Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 309). Ancak askerlikten istifa kararını vermiş olan Mustafa Kemal Paşa artık bir sivil olarak sine-yi millete dönmüştü.

İngilizlerin Samsun’da engellenmesiyle başlayan bu süreçte İngilizlerin tepkisi, Damat Ferit Paşa Hükümeti’nin artık bu konuya kesin bir son vermek için karar almasını hızlandırmıştı. 8 Temmuz 1919 tarihli “*Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’daki görevine son verilmesi*” (BOA İ.DÜİT, 163-31 (H 13.5.1338.)), kararını Hükümet Mazbatasıyla çıkartmışlardı². Yine aynı gün padişah Vahdettin’in aynı doğrultudaki irade-i seniyesi yayımlanmıştı (BOA İ.DÜİT, 163-31 (H 13.5.1338.)). Dâhiliye Nezareti de 11 Temmuz 1919’da yayımladığı bildiriye ‘*Müdafaa-yı Milliye*’ tabir edilen çetelerin dağıtılmasını istemişti³ (Vakit, 12 Temmuz 1919). Vakit gazetesi haberi 12 Temmuz sayısında “*Dâhiliye Nezaretinin Bir Tamimi*” başlığıyla vermiş ve “*Monitor Oriental*” gazetesinden alıntı yaparak “*Dâhiliye Nezaretinden bütün vilayetlere ‘Müdafaa-yı Milliye’ tabir edilen çetelerin dağıtılmasını istemiştir*” haberini geçmişti (Vakit, 12 Temmuz 1919). Konu açısından son nokta 13 Temmuz 1919 tarihli Takvim-i Vekayi’de Vahdettin’in bu irade-yi seniyesinin “*Üçüncü ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa’nın memuriyetine hitam (son) verilmiştir*” cümlesiyle konulmuş ve iş resmileşmişti (Takvim-i Vekayi, 13 Temmuz 1919). Mustafa Kemal Paşa’nın görevden alınma ve istifa kararları gazetelere de yansımış (Zaman, 12 Temmuz 1919), artık iş başka bir boyuta dönmüştü. Ülkesinin milli çıkarları için kararlar alan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti tarafından emirlerin dinlenilmediği ve ülkenin daha sıkıntıya sokuldu düşüncesiyle görevine son verilmişti. Paris Barış Konferansı’ndan dönen Damat Ferit Paşa, 20 Temmuz 1919 da ülkede olmadığı dönemde “*Anadolu’da ortaya çıkan karışıklığın çok teessüfe değer*” (Gökbilgin, 2018, s. 170) olduğunu vurguladığı ve “*Hepimizin itaatıyla mükellef olduğumuz Kanunu Esasi hükmüne göre, İstanbul şehri saltanat merkezi olduğundan*”, Erzurum’da toplanacağını öğrendiği milli kongrenin “*Padişahımız marifetiyle açılması zaruridir*” dediği bir beyanname yayınlamıştı. Sadrazam bu beyanname ile kongrenin “*Milli*” olduğunu vurgulamasına rağmen kongreye tavrını belirtmişti.

Damat Ferit Paşa aynı gün, her ne kadar 17 Temmuz’da bazı gazetelere verdiği demeçte istifa etmeyeceğini ve hükümette de değişiklik yapılmayacağını belirtmiş (Sarıhan, 1984, s. 385) olsa da 20 Temmuz 1919’da istifa ederek hükümetini düşürmüş⁴ ancak yeni görev yine padişah tarafından kendisine verilmişti (Vakit, 22 Temmuz 1919). Anadolu’daki karışıklığı önleme adına kabinesine yeni kişiler alma planını gerçekleştiren Damat Ferit Paşa, sondan bir önceki olan bu 3. Kabinesinde, Harbiye Nazırı olarak

²Bu karar, Sadrazam Damat Ferit Paşa’nın Paris’te olması nedeniyle yerine vekâlet eden Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi’nin başkanlığında da kabul edilmişti.

³Vakit gazetesi haberi 12 Temmuz sayısında “*Dahiliye Nezaretinin Bir Tamimi*” başlığıyla vermiş ve “*Monitor Oriental*” gazetesinden alıntı yaparak “*Dahiliye Nezaretinden bütün vilayetlere ‘Müdafaa-yı Milliye’ tabir edilen çetelerin dağıtılmasını istemiştir*” haberini geçmişti (Vakit, 12 Temmuz 1919).

⁴Sadrazam Ferit Paşa Nihayet İstifa Etti. İstiklal, 21 Temmuz 1919; Yeni Kabinenin Teşkili Yine Ferit Paşa’ya Tevdii Edildi. Vakit, 21 Temmuz 1919; Ferit Paşa Kabinesi Nihayet İstifa Etti. Zaman 21 Temmuz 1919; Dört Buçuk Ayda Üçüncü Ferit Paşa Kabinesi. Zaman 22 Temmuz 1919.

Ali Ferit'in yerine Nazım Paşa'yı, Dâhiliye Nazırı olarak da Adil Bey'i getirmiş, İngiliz yanlısı ve Anadolu muhalifi olan Şeyhülislam Mustafa Sabri ise yerini korumuştur (Turan, 1998, s. 188). Artık mücadelenin daha sertleşeceği kesindi.

Yeni hükümetin ilk işi; Damat Ferit Paşa'nın beyannamesinin 22 Temmuz'da taşraya telgraf ile bildirilmesi olmuştu. Zaman gazetesinin "*Makam-ı Sadaret'ten vilayat ile elviye-yi Selaseye çekilen telgrafname*" başlığı ile verdiği bildiriye, Damat Ferit Paşa; Karahisar Fırkası Kumandanlığınca gönderilen ve Takvim-i Vekayi'de de yayımlanmış olan "*şarkda münasip bir mahalde*" milletin geleceğini belirlemek için yapılacak bir kongrede üç üye seçimi ve onlara harcırah verilip verilmemesiyle ilgili Sadaret'e soru sorması üzerine, bir bildiri yayımlamıştı. Sadrazam, kendisinin 6 hafta gibi uzun bir süre Paris Konferansı'nda olması nedeniyle Anadolu'da oluşan karışıklık ve kaos ortamından duyduğu üzüntüyü belirtmiş ve herkesin uyması gereken Kanun-ı Esasi gereği İstanbul'un devletin başkenti olması nedeniyle de toplanacak kongrenin padişah tarafından açılması gerektiğini bildirmişti. Diğer her türlü kararın da padişah ve vatanın karşısında olacağını da ekleyerek bu gibi hareketlerin engellenmesi için vilayetlere ve onlara bağlı tüm mutasarrıf ve kaymakamlıklara tebliğini istemişti⁵ (Zaman, 23 Temmuz 1919). Damat Ferit'in bu üçüncü hükümetini bekleyen en büyük tehlike, "*Saray'ın kurmuş bulunduğu fiili Mutlakiyete karşı, Erzurum Kongresi'nin ve ardından Sivas Kongresi'nin demokratik ya da meşruti bir meydan okumayla toplanmakta oluşuydu. Ordunun bu kongrenin gerisinde bulunuşu ayrıca ürkütücü bir olaydı.*" (Akşin, 1992, s. 451).

Bu nedenle önce, hedeflerindeki milli harekât içinde bir parçalanma amacı gütmüşler ve Mustafa Kemal Paşa'nın yerine 3ncü Ordu'ya Kazım Karabekir Paşa'yı atamışlardı⁶ (Turan, 1998, s. 189). O sırada 23 Temmuz'da Erzurum Kongresi toplanmış ve Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey yine ön planda bulunmaktaydı. Ayrıca Amasya Genelgesindeki "*ulusun azmi*" kavramı sonrasında bu kez yine "*İrade-yi Milliye'nin etkin kılınacağına*" vurgu yapılmıştı.

2. Tutuklanma Kararı ve İstanbul Basınında Mustafa Kemal Paşa

Erzurum'daki kongre ile ilgili gelişmeler, alınan kararlar hükümete ulaşmaktaydı ki Hükümet toplantı üstüne toplantı yapmaktaydı. Vakit gazetesinin "*Sadrazam Paşa'nın Teminatı*" başlığı ile bildirdiğine göre; "*Dâhiliye ve Harbiye Nazırları Anadolu'nun bazı taraflarında devam eden tağşişata (karışıklığa) nihayet vermek üzere müzakeratta bulunmuşlar*" ve daha sonra da Nişantaşı'nda Damat Ferit

⁵ Mustafa Kemal Paşa, Damat Ferit Paşa'nın ülke içinde oluşan karışıklığı kendisinin Paris'te olmasından dolayı olduğunu ima ederek sorumluluğu üzerinden atma çabasına Nutuk'ta değinmişti. Mustafa Kemal Paşa tam da Kongre için çalışırken Sadrazam'ın yayımladığı bildirimlerindeki "*Anadolu'da karışıklık çıktı. Anayasaya aykırı olarak Millet Meclisi adı altında toplantılar yapılıyor. Bu işlerin sivil ve askeri görevlilerce yasak edilmesi gerekir*" şeklinde tepki vermesini eleştirmiş ve bunu da "*Sadrazamın ulusu jurnal etmesi*" olarak nitelemişti (Nutuk, 2014, s. 91).

⁶ Kazım Karabekir'in 3.Ordu müfettişliği 18 Ağustos 1919 tarihinde sona erecektir (Sarhan, 1984, s. 388).

Paşa'nın evinde de toplanılıp aynı konuda görüşmüşlerdi (Vakit, 25 Temmuz 1919). Belli ki Hükümet, Anadolu harekâtını engelleme konusunda kararlı olduğunu göstermek gereğini duymaktaydı. Yine Vakit gazetesinin iki gün sonraki haberinde bildirdiğine göre de Dâhiliye Nazırı Adil Bey bir demeç vermiş ve Erzurum'u kastederek bazı bölgelerde “kemal-i teessüf” ile öğrendikleri “tahrikâta karşı”; gereken uyarının yapılmasının ve hem askeri hem de mülki olarak hep birlikte gereken tedbirlerin alınmasının çok önemli ve gerekli olduğunu belirtmişti (Vakit, 27 Temmuz 1919).

Tüm bu olanlardan sonra, Kazım Karabekir'in “İstanbul hükümeti bilerek bilmeyerek lüzumundan fazla fenalık yapıyordu” (Karabekir, 1988, s. 81) dediği, Vahdettin'in de, Anadolu'daki harekete karşı tedbirler alınmasını şiddetle beklediği Damat Ferit'in 3. Hükümeti, 29 Temmuz 1919 tarihli Sadaret yazısı ile “Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin, hükümetin karar ve emirlerine aykırı hareketlerde bulunarak, kışkırtmalara ısrarla devam etmekte oldukları, imzaları altında yayınladıkları bildiriler ile mahallerinden gelen yazılardan anlaşıldığından, adı geçenlerin derhal yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri hakkında Harbiye Nezareti tarafından mahalli kumandanlıklara, Dâhiliye Nezareti tarafından da mülki memurluklara telgrafla acele bildirilmesi, diğer nezaretlere ve Hariciye Nezareti'ne de bilgi verilmesi, Bakanlar Kurulunca uygun görülmüş olup, gereğinin acele yerine getirilmesine gayret gösterilmesi” (Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 54) cümleleriyle Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyler hakkında tutuklama kararı verilmişti. Tutuklama kararı bölgede görevli olan Kazım Karabekir Paşa'ya verilmiş ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa tarafından Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in “muhalif hareketlerinden dolayı” hemen yakalanarak İstanbul'a getirilmesi istenmişti⁷ (Türkmen, 2020, s. 348). Kazım Karabekir Paşa da, 1 Ağustos'ta verdiği cevapta “Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beylerin hal ve hareketlerinde, vatan ve milletin aleyhinde, zararına kanuna aykırı bir durumun olmadığını” bildirmişti (Karabekir, 1988, s. 86-87). Vakit gazetesi bu tutuklanma emrini 31 Temmuz tarihli sayısında haberleştirmiş ve başlığını da “Anadolu'daki Hareketler” olarak atmıştı (Vakit, 31 Temmuz 1919).

Gazete, alt başlık olarak “Hükümet, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in derdestini emir vermiştir”, demiş ve “Derdestleri İçin Erzurum'a Emir Verilen Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey” alt yazısı ile de her ikisinin de fotoğraflarını okuyucularıyla paylaşmıştı. Alemdar gazetesi de bu haberi aynı günlük sayısında vermişti. Hürriyet ve İtilaf yanlısı Alemdar ilk sayfasında, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf

⁷ Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey için verilen tutuklama emri, Meclis-i Vükeladan 29 Temmuz'da kararlaştırılmış ve Dâhiliye Nâzırı Adil ile Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa tarafından, 29 ve 30 Temmuz 1919 tarihlerinde çıkarılmıştı. Adil Bey bu kararı “Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey haklarında, önceleri hükümetçe pek büyük bir güven duygusu belirtilmekte olduğu halde, son zamanlardaki davranışları hükümeti bu tür emirler vermek zorunda bırakmıştır...” cümlelerine dayandırmıştı (Jaeschke, 2001, s. 67).

Bey'in fotoğrafına yer verdiği haberinde "*Hilaf-ı Kanun ve İçtimaalar ve Teşebbüsler*" başlığını atmıştı. (Alemdar, 31 Temmuz 1919). Tasvir-i Efkâr da aynı gün "*Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey Hakkında Takibat Emri*" başlıklı haberinde Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in fotoğraflarını yan yana vermiş⁸ ve "*Dahiliye Nezareti, Üçüncü Ordu müfettişliğinden müstafi Mirliya Mustafa Kemal Paşa ile Bahriye Nazır-ı Esbakı Rauf Bey'in Erzurum cihetlerinde kongre akd ettikleri cihetle derdestleriyle taht'ülhıfz (yakalanıp gözaltına alınarak) İstanbul'a sevkleri için Vilayet Memurin-i Mülkiyesine evamir-i şedide tebliğ eylemiştir.*" (Tasvir-i Efkâr, 31 Temmuz 1919) diyerek daha Temmuz'un sonlarında Erzurum'da topladıkları kongre nedeniyle Mustafa Kemal ve arkadaşlarının yakalanabilmesi için, Dahiliye Nezareti tarafından emir verildiğini ortaya koymuştu. Nezaret yine verdiği bir başka emirle de Nazilli taraflarında Kuvva-yı Milliye teşkilatı kuran Demirci Efe ile Teşkilat-ı Milliye kumandanlığında bulunan Hacı Şükrü Bey'in de yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi ve "*çete teşkilatı*" ile toplanılmasının da yasaklanmasını istemişti.

3. Tutuklanma Kararı Sonrası Mustafa Kemal Paşa Üzerinde Baskı Artıyor

Samsun'a çıkışı sonrası Mustafa Kemal Paşa, önemli bir kurmay akıl ile süreci götürmüş ve halkı arkasına alarak Amasya Genelgesi ve Erzurum Kongresi'ndeki önemli kararlarla Milli Harekâta hız vermişti. İstanbul'daki, Damat Ferit Paşa Hükümeti de özellikle Temmuz ayı içindeki hamleleriyle Mustafa Kemal Paşa'yı görevden azletmiş ve Temmuz sonunda da tutuklama kararıyla yakalanması emrini vermişti.

Ağustos ayında baskının daha da artırılacağı görülmekteydi. Tasvir-i Efkâr gazetesi, 1 Ağustos 1919 tarihli sayısında, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in takibatı hakkında Dahiliye Nazırı Adil Bey'den aldığı beyanata yayınlamıştı. Gazetenin; "*Sabık Üçüncü Ordu kıtaatı Müfettişi Mustafa Kemal Paşa ile Bahriye Nazır-ı Esbakı Rauf Bey hakkındaki takibat emrine dair*" (Tasvir-i Efkâr, 1 Ağustos 1919) bilgi almak isteyen muharririne Adil Bey; "*Bugün gazetelerde bunlar hakkında yazılan malumat, hükümetin noktayı nazarını göstermektedir. Bunlar yalnız hükümet aleyhinde bulunuyorlar aynı zamanda memleket aleyhinde bulunuyorlar. Gerek bunlar ve gerek valilerin teşebbüsü hakkında malumat mevcut değildir. Olursa bittabi matbuata tebliğ edilecektir*" diyerek Hükümetin Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını hem hükümet hem de memleket aleyhine olmakla suçladığını açıklamıştı (Tasvir-i Efkâr, 1 Ağustos 1919). 1 Ağustos 1919 tarihli İfham gazetesi ise çok önemli bir haber yapmıştı. Tutuklanma haberini aldıktan sonra bunun nedenleri ile ilgili ayrıntılı bir araştırma yaptıklarını belirten gazete, daha o tarihte bugün de aynı şekilde bilinen bilgileri paylaşmıştı. İfham'a göre;

⁸ Fotoğrafların altında "*Tevkifleri İçin Dahiliye Nezaretinden Mülhikata Emir Verilen Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey*" yazmaktaydı

“Mustafa Kemal Paşa, Üçüncü Ordu müfettişi olarak Samsun’a gittiği zaman resmi görevinin haricinde bir takım teşkilat ve tahrikât icrasına başlamış hatta bir gün halkı camiye toplayarak (Havza mitingi kastediliyor) artık, atalet ve miskinlik göstermek zamanı olmadığı, vatanın yuvarlanmakta bulunduğu uçurum karşısında böyle miskiyane oturmamak lazım geldiği zemininde bir de konuşma irad etmiş. Vaki olan şikâyet üzerine Mustafa Kemal Paşa, İstanbul’a davet edilmişse de gelmemiş, bunun üzerine Dahiliye Nezareti vilayete bir tamim göndererek Mustafa Kemal Paşa’nın vazifesinden azl edildiğini bildirmiş. Mustafa Kemal Paşa, Dâhiliye Nezareti’nin bu tebliğine rağmen vazifesine devam etmiş. Bir müddet sonra istifayı tercih ederek İstanbul’a askerlikten istifa eylediğini bildirmiş. Bu defa serbest kalınca, tahrikâtına hız vermiş ve bütün vilayetlere bir tamim göndererek Erzurum’da 23 Temmuz’da akdedilecek kongreye murahhıslar gönderilmesini teklif etmiş ve Kanun-u Esasiye’nin açık maddelerine karşılık, adı geçen günde orada kongreyi de akdettirmiştir. İşte bu hareketi, bir taraftan Kanun-u Esasi ve Meşrutiyete aykırı bulunmak itibariyle isyan mahiyetinde telakki edilmiş, diğer taraftan tahrikâtının İslamlarla Hıristiyanlar arasında su-i tefehhümler doğuracağı görülmüş olduğundan hükümet, Mustafa Kemal Paşa ile bu hareketinde onunla teşrik-i mesai eden Bahriye Nazır-ı esbakı Rauf Bey’in tevkifini emreylemiştir (İfham, 1 Ağustos 1919-EK. 1).

Görüldüğü üzere İfham gazetesinin bu haberi çok değerliydi. Daha o tarihlerde bile Mustafa Kemal Paşa’nın aldığı görevin dışında işler yaptığının, hatta bir camide kendisinin konuşarak halkın miskinlikten kurtulup ülkenin uçurum kenarında olduğu bu dönemde çaba göstermelerini istediğinin belirtilerek, halka uyarı görevini yaptığının kanıtıydı bu haber. Aynı şekilde önce İstanbul’a çağrıldığını, geri dönmediğini, görevden azl edildiğini, askerlikten istifa ettiğini ve en son noktada da tutuklanma kararının verildiğini çok açık ve net olarak ifade etmekteydi.

İki gün sonraki Vakit gazetesi ise; İstanbul’da İngilizce olarak yayımlanan The Orient News⁹ gazetesinde “Hükümet, Erzurum ve Bursa havalisinde iğtişaat (karışıklık) ika eden (yapan) Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey’in tevkifini emretmiştir” (Vakit, 2 Ağustos 1919) Yazıldığını belirterek bu alıntıyı haberleştirmişti. Ancak bundan sonra bu haberin 10 satırlık bir kısmı sansüre uğramış ve boş

⁹ The Orient News: İngiliz İşgal Kuvvetleri’nin İstanbul’daki gazetesiydi. İngiliz Savaş Ofisi’nden aldığı destek nedeniyle tarafsız olamayacağı da çok açıktır (Uğuz, 2024, s. 84). Bu gazete Türklerin işkence görüp, hapsedildiği Beyoğlu’nda, Meşrutiyet Caddesi’ndeki Kroecker Oteli’nde basılmaktaydı “Lozan Antlaşmasından sonra, İngiliz birlikleriyle birlikte İstanbul’u terk etmesi gerekiyordu. Ancak The Orient News, yüzüstüce İstanbul’da kalmaya devam etti. Yaklaşık bir yıl daha İstanbul’da durdu. 1924 yılında yayımladığı “İstanbul’un sükûtu” başlıklı makale üzerine, hükümetçe kapatılarak ülkeden uzaklaştırıldı” (Oral, 2013, s. 445). Oral’a göre “The Orient News’te büyük bir saltanat ve padişah yağcılığı var. The Orient News, Türk gazetelerini iki gruba ayırmış. Birincisi (Anglophile organ) adı verilen İstanbul’daki İngiliz işbirlikçisi basın. Bunlar Peyam-ı Sabah, Alemdar vb. İkincisi (Nationalist organ) adını verdikleri Anadolu mücadelesini destekleyen milliyetçi gazeteler. Bunlar da İleri, Tevhid-i Efkâr, Vakit, Vatan vb. gibi yayın kuruluşları. The Orient News’te, Türkleri eşkiya gibi göstermeye çalışılan birçok haber ve yorum yayımlanmıştır” Bu konuda bknz. (Sonyel, 1995).

geçilmiş, sonra “uzun bir müddetten sonra hükümet icra-yı harekete karar vermiştir” cümlesiyle tekrar başlayan habere “bu karardan bir sonuç çıkar mı?” diye sorarak devam edilmişti. The Orient News, kamuoyunu manipüle etme amacı taşıyan bu haberinde, ilginç bir benzetme de yaparak tutuklamaların Lenin ile Troçki’nin tutuklanmasının emredilmesine benzediği yorumunu yapmıştı.

İngiliz İşgal Kuvvetlerinin gazetesi, daha önemli bir soru sormuş ve “tutuklama emrini kim yerine getirecektir?” sorusundan sonra “Eğer Anadolu bugün karışık bir halde bulunuyorsa, işin en başında kasten gösterilen ihmalden sonra ortalığa hâkim olan zaaf ve kararsızlığın sonucudur. Başlıca caniler bu ihmal sayesinde kaçmaya muvaffak olmuşlardır.” Dedikten sonra, buna rağmen Anadolu halkının zamanla “akıl yoluna” döneceğini ve tutuklama emrinin uygulanması için memurlara yardımda bulunacaklarını ümit ettiklerini de belirtmişti. O dönem gazetelerde fotoğraf ve haberlerin iletişimde kullanıldığı bilindiği için The Orient News’in bu haberinin, Milli Mücadele’ye destek veren Vakit gazetesinde yayımlanmasının da aynı amacı taşıdığı düşünülmelidir.

Vakit’in “The Orient News”den aktardığı haberde; The Orient News, “başlıca caniler bu ihmal sayesinde kaçmağa muvaffak olmuşlardır” diyerek Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’i hem “başlıca caniler” olarak görmüş ve hem de başlangıçta gösterilen zaafı kaçtıklarını vurgulamıştı (Vakit, 2 Ağustos 1919). Bu haber “The Orient News” in 1 Ağustos 1919 tarihli sayısının “Political Notes” kısmında yayımlanmıştı (Uğuz, 2024, s. 84). İngiliz “kızgın gazeteciler” (Uğuz, 2024, s. 84), özellikle İngiliz yanlısı olarak bilinen Rauf Bey’in nasıl İstanbul’dan çıkarıldığını sorgularken “İngiliz eğitimine ve diline rağmen -barış görüşmelerine katılmasının da sebebi budur- Rauf Bey’in aşırıcı olduğu ve savaşta nasıl bir rol oynadığı bilinmektedir. Bu sebeple İstanbul Hükümeti’nin durumu öngörmesi gerekmektedir. Aynı şey Kafkasya’da olan Enver Bey’in yerine geçirilen Mustafa Kemal için de geçerli. Özel yetki ile gönderilmesinin mantıklı bir açıklaması var mıdır? Nasıl karar verilmiştir bu duruma? Enver ile iş birliği yapmış böyle bir kişiye nasıl güvenilmiştir? Anadolu’daki halkın akıllı davranıp emirlerin uygulanmasına yardımcı olacakları umulmaktadır” (Uğuz, 2024, s. 84). Cümleleriyle kamuoyuna mesajını vermişti.

The Orient News, Milli Mücadele’ye bakış açısını “sadakatsizlik” üzerine oturtmuştu. “Türkiye yıllardır Avrupa çizgisinde reformlar yapmaya çalışmış ama daha en temel kuralı anlayamamıştır. Savaş sırasında sadakatsizlik yapılmamalı ve otorite desteklenmelidir. Türkler aksi durumu özgürlük olarak görmektedir hâlbuki bu özgürlük değil sadakatsizliktir” (Uğuz, 2023, s. 85). Cümleleriyle vatanını korumayı, sadakatsizlik olarak niteleyebilmiştir.

The Orient News’in haberini aktaran Vakit gazetesi, bir gün sonra da aynı konuda bir haber daha yayımlamıştı. Gazete “Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey” başlıklı haberinde Dâhiliye Nazırı’nın bir

muharrirlerine verdiği bilgide “*Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey’in tevkif edildiklerine dair henüz bir haber gelmediyse de her halde muvaffak olunacaktır. Hükümet her türlü vasıtaya müracaata karar vermiştir*”¹⁰ dediğini haberleştirmişti (Vakit, 3 Ağustos 1919).

Dahiliye Nazırı’nın bu mülakatı, daha geniş olarak aynı gün Tasvir-i Efkâr’daydı. Ebuzziyaların, Tasvir-i Efkâr gazetesi, 3 Ağustos 1919 tarihli sayısında “*Mustafa Kemal Paşa Rüfekası Hakkında Dahiliye Nazırı’nın Beyanâtı*” başlığıyla Dahiliye Nazırı Adil Bey’in Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’in takibatı üzerine “*Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey, hariçte asayişini ihlal ederek tahrikatta bulunuyor, çeteler teşkil ediyor ve hükümet içinde hükümet yapmak istiyor, hükümetin şifresini kullanarak, halkı içtimaya davet ediyorlar. Memlekette bir hükümet vardır ve o hükümet var olduğunu ispat edecek, kimseyi memleketin mukadderatıyla oynamaya müsaade etmeyecektir. Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey şiddetle tecziye olunacaklardır. Şimdiye kadar bunların tevkif edildiklerine dair bir haber gelmediyse de her halde tevkiflerine muvaffak olunacaktır. Bunun için hükümet her vasıtaya müracaata karar vermiştir*” (Tasvir-i Efkâr, 3 Ağustos 1919) cümleleriyle Paşa’nın cezalandırılması konusunda Nazır’ın görüşleri daha geniş verilmişti.

4. Mustafa Kemal Paşa Hakkında Alemdar Gazetesinde Refî Cevat’ın Yazısı

Bu haberler üzerine 2 Ağustos’ta Alemdar’da başyazar Refî Cevat “*Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey*” başlıklı bir yazı yazmıştı. “*Bir iki gün evvel ceraid-i mahalliyede Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey hakkında hükümet tarafından neşr olunan bir tamim vardı. Anadolu’ya gönderilen Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey’in bazı tahrikâtta bulunmuş olmaları dolayısıyla tevkiflerine dair olan bu tamim, bugünün en mühim meselesini teşkil edecek mahiyette bulunduğundan fevkalade calib-i nazar-ı dikkattir.*” (Alemdar, 2 Ağustos 1919.) Dedikten sonra önce Rauf Bey daha sonra da Mustafa Kemal Paşa hakkında ilginç bir yazı yazmıştı. Refî Cevat; Rauf Bey için “*Rauf Bey’i tanımam. Yakından tanımak fırsatı da elvermedi. Yalnız Rauf Bey’i iki Balkan muharebesinde Hamidiye ile Akdeniz havzasındaki harekâtıyla tanıdık. Kolonya şişelerinin, pudra kutularının üzerinde resimlerini gördük. Her devirde nazar-ı dikkati calib vukuata karışmakla tanınan bir refikimiz de beş on tur da resmini koydu. Bilahare harb-i umumide işittik ki; Rauf Bey İran’a geçmiş. Elinde mühimce yekuna baliğ olan altınlar varmış. Bu altınlar orada propaganda yapılacak diye boş boşuna sarf ve istihlak edilmiş. Bir netice çıkmış veya çıkmamış. Mahaza Rauf Bey İzzet Paşa, kabinesinde Bahriye Nazırı oldu. Mütareke komisyonunda bulundu. Bitarafisini muhafaza edemeyerek İran’a propaganda yapmak fikriyle azimet buyuran bir zatın, Mütareke*

¹⁰Aynı mülakatta Nazır, İzmir’deki çetecilerin de halkı kandırdığından söz ederek, bu kişileri dağıtıp, kandıranları da cezalandırmak için ellerinden geleni yaptıklarını ve gerekirse de askeri kuvvet kullanabileceklerini söylemişti. Nazır halkın gerçeği anlayınca bunlardan yüz çevireceğini bu nedenle askeri kuvvet göndermeye gerek bile kalmayacağını da ifade etmişti.

kabinesinde bulunması Avrupa'ya hüsnüniyetimiz hakkında oldukça şüpheye düşürecek mahiyettedir. Bugün de işitiyoruz ki; Rauf Bey Anadolu'da tahrikât yapıyormuş” (Alemdar, 2 Ağustos 1919), cümlelerini kullanarak onu itibarsızlaştırmaya çalışmıştı.

Refî Cevat, “*Mustafa Kemal Paşa'ya gelince; Burada nokta-ya nazarımız değişir. Mustafa Kemal Paşa ile menfaadan avdetinden¹¹ sonra bir mesele hakkında görüştüğ¹². Sabık polis müdürü Halil Bey'in harpten firarı hakkında yazdığımız fıkra mülâhazatımıza esas teşkil etti. Şişli'deki evinde mülakki (görüştüğ) olduk. Yek nazarda Paşa hoşumuza gitti. Muntazam, hücre-i iştilgalinde geniş yazıhanesi başında, sivil giyinmiş temiz, sarışın bir zat olan Mustafa Kemal Paşa; mülakatımıza esas teşkil eden mesele hakkında görüşürken daha fazla tafsilat daha mükna-i delail (ikna edici delil) beyan etmek üzere kalktı. Dolabını açtı. Dosyalarından birini çekerek Halil Bey ile beraber bulunduğu harbi, düşmanın hangi cihetten ateş açtığını pek muntazam çizilmiş planlarını, birer birer göstererek anlattı. Hayat-ı askeriyesine talik eden safahatı tetkik ettik. Bir Avrupalı Ceneralde bu kadar olurdu.*

Kemal Paşa ile mülakatımız, Halil Bey'in gayet garip bir entrikası neticesi olarak evrak-ı havadise düşmedi¹³. Mahaza bu münasebetle Mustafa Kemal Paşa'yı tanımış olduk. Bilahare Ferit Paşa'nın birinci mi, ikinci mi Sadaret'inde hükümet Mustafa Kemal Paşa'yı Üçüncü Ordu müfettişliğine tayin eyledi. Bundan sonra gün geçmedi ki, samiimiz (kulağımız) birçok dedikodulara makes olmasın.(yansımaları)

Mustafa Kemal Paşa hükümete itaat etmiyormuş, azl edilmiş, azl edilmemiş, sadece İstanbul'a çağrılmış, gelecekmiş, gelmeyecekmiş. Bu şaiyat arasında matbuat, meselenin esasını anlamayarak, daha doğrusu anlayıp söylemeyerek bir müddet yutkundu durdu. Hükümet bu mesele hakkında vazih (açık) bir tebliğde bulunmamıştı. Binaen aleyh ne efkâr-ı umumiye ne de efkâr-ı umumiye azıcık temsil edebilen matbuat, ne olup bittiğini bilmiyorlardı. Arada sahaif-i matbuatta görülen garip bir tebliğ, ortada birçok şeylerin devran eylediğini ihsas ettiriyordu. Mesela; Sivas'ta bir kongre akdedilecekmiş bunu da harcırahtan falan bahs eden tebliğ-i resmiden¹⁴ anlıyorduk. Bir mesele ne derece müphem kalırsa efvah-ı nasda (halk ağzında) o kadar dallı budaklı bir şekil kesb eder(alır). Bunu bütüin açıklığı

¹¹ Refî Cevat, “*menfaadan avdeti*”(sürgün yerinden dönüşü) sonrasında görüştüğünü söylediği Mustafa Kemal Paşa ile Şubat 1919 başında görüştüğüne göre; 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmeden önceki dönemini “*sürgün yeri*” olarak nitelemektedir.

¹² Bu konu, İttihatçıların tutuklanması sırasında tutuklama kararını uygulayan Polis Müdürü Halil Nedim Bey'e karşı, Refî Cevat'ın gazetesinin itibarsızlaştırma yazılarına dayanmaktadır. Halil Nedim Bey'in Kafkas cephesinde komutanı olan Mustafa Kemal Paşa tarafından görevinden atılması suçlamasını dile getiren Refî Cevat, bu konuda Mustafa Kemal Paşa ile bir mülakat için görüşmüş ancak duyurusunu yapmasına rağmen bir gün sonra gazetesinin kapatılmasıyla bu mülakat yayımlanamamıştı (Elmacı, 2022, s. 269)

¹³ Refî Cevat, Polis Müdürü Halil Bey'in, hakkındaki sert yazıları nedeniyle kendisini yazılı şekilde uyarmasına karşılık, aleyhte sert suçlamalarına devam etmesi üzerine kapatma kararı aldırmasını “garip bir entrika” olarak değerlendirmektedir.

¹⁴ Refî Cevat, 22 Temmuz 1919 tarihli Karahisar Fırkası Kumandanlığınca gönderilen “Sivas için murahhis” seçiminin kabinede görüşülmesini kastediyor.

ile efkâr-ı umumiyeye anlatmak ve talep edilen şeyin ne olduğunu, talep edenin ne hak ve safvetle iddiayı hukuk eylediğini izah etmek icab eder. (İki paragraf sansür) Bir aralık bir şayia daha çıktı. Mustafa Kemal Paşa Azerbeycan'da bulunan Enver ile teşrik-i mesai eylemiş. Bizim teşehhüd miktarı (kısa bir zaman) gördüğümüz Mustafa Kemal Paşa ciddi bir askere benziyordu. Ahmet Efendi'nin oğlu ile beraber yürüyeceğini zan etmiyorduk. Evvelce de işitmiş idik ki harb-i umumi esnasında Mustafa Kemal Paşa, kassapça yaptırmak istediği bir hareket yüzünden Enver'le de geçinememiş, onunla da arası açılmış. Enver'in memlekete ettiği fenalığı, dünyada bir çocuk bile takdir eder. Üç ikbal....(bir kelime sansür) dolaşan kondüktörzadenin bu vatani sürüklediği, cah-ı izmihlali unutarak (dört kelime sansür) onunla teşrik-i mesai etmek Mustafa Kemal Paşa hakkında, kalbimizde oldukça esaslı bir şüphe tevlid ediyordu. Yine evvelki akşam işittik ki; Mustafa Kemal Paşa, Enver'i tevkif ederek Sivas'a getirmiş, Sivas neresi? Memalik-i Osmaniye'nin bir vilayeti değil mi? Oranın Valisi yok mu? O halde hükümet içinde ufak büyük hükümetler mi teşkil etmiş? Bu ne karışık mesele?

Eğer hakikaten Mustafa Kemal Paşa böyle bir cesaret göstererek, memleketin en kavi(güçlü) düşmanını bu suretle ele geçirmiş ve tevkif etmiş ise; şimdiye kadar gelen hükümetlerin hiçbirisinin yapmadığını yapmış demek oluyor. Temenni edelim ki; doğru çıksın. Bundan anlaşılıyor ki; Enver Almanya'da değil, Azerbaycan'da imiş. Payitahtta münteşir gazetelerin ifadelerine nazaran, Azerbaycan Bolşeviklerinin başına geçerek kumanda ediyormuş. İyi bilmiyoruz ama Bolşeviklik bir nevi içtimaiyattır diyorlar; İçtimaiyat ise bir ilim üzerine müesses olması icab eder. Eğer o ilm-i içtimai, Enver gibi herifi aralarına kabul ediyorsa o ilm-i içtimaiyeye bir "yuf" borusu çalmak lazım gelir. Azerbaycan halkını da kondüktörzadeden dolayı tebrik ediyoruz. Çünkü Enver'in bu millete kalagozluk eylediği on sene zarfında, Türk milletinin burnu bir an beladan kurtulmadı. Bundan sonra Azerbaycan Türkleri kündeye kullanacak can, mal, paraya malik iseler birlikte rahat rahat mücahede(!)lerine devam eylesinler. Bizden yana mübarek olsun. Sadede avdet edelim; Mustafa Kemal Paşa'nın mütalibini (istediğini) hükümet pek güzel bilir. Bu hususta efkâr-ı umumiyeyi tatmin eylemesi icab eder. Zira müphemiyet (belirsizlik) bir takım şaiyata sebebiyet veriyor. Her şeye vukuat ile mi itlaa kesb (olay olunca mı öğrenelim) edelim." şeklinde yazısını sonlandırmıştı (Alemdar, 2 Ağustos 1919).

Anadolu hareketine muhalif olan ve kurtuluş sonrası da yurtdışına gönderilen Refi Cevat, Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı ancak yayımlayamadığı mülakatından söz etmiş ve onu olumlu tasvir etmesine rağmen, tutuklanma kararı sonrası onun hakkında yazma gereği duymuş ve kuşkularını dile getirmişti. Enver Paşa düşmanlığı üzerine yazısını oturtan Refi Cevat özellikle Mustafa Kemal Paşa ile Enver Paşa

arasındaki iletişim ile ilgili duyumları dile getirmiş ve Mustafa Kemal Paşa üzerindeki İttihatçılık algısını artırmıştı.

Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa üzerinde “İttihatçılık” üzerinden yapılan “fırkacı” algısı oldukça çok artmıştı. Damat Ferit’in yeni hükümeti, fırkacılık konusunda da bir bildiri yayımlamıştı. Tarik gazetesinin verdiği haberde, 2 Ağustos tarihli tüm vilayetlere gönderilen bildiriye göre; fırkaların hükümet işlerine müdahale ettirilmemesi istenmişti. Tarik gazetesinin aynen yayınladığı bildiride suçlanan fırka bu kez Hürriyet ve İtilaf Fırkası temsilcileriydi. Hürriyet İtilaf yetkilileri bu süreçte Damat Ferit Paşa hükümetinden kararlarında hemfikir olmadıklarını belirterek uzaklaşmışlardı. Bu nedenle bazı mahallerde “*Hürriyet ve İtilaf kuvvetlerinin*”, yerel devlet memurlarına karşı “*amirane ve tenkıtkerane bir tavırla, resmi şekilde tezkerelerle hükümet işlerine müdahale etmekte olduklarının mülkiye müfettişlerinden gelen raporlardan anlaşıldığı*” (Tarik, 3 Ağustos 1919) belirtilen raporda; daha önce de aynı şekilde İttihat Terakki kulüplerinin hükümet işlerine müdahale etmesinin memlekette ne gibi karışıklıklara ve zararlara neden olduğunun da meydana olduğu, bildirilmiş ve çoğunlukla şahsi amaçlar içeren bu tür olayların zaten nazik ve sıkıntılı bir dönem geçirilen bir dönemde medeni dünyada hükümete büyük zarar verdiğinin bilinmesi istenmişti. Ve sonuçta yerel hükümetlerde memurlar arasında taraflı ve kanundışı işlemlerde bulunanlar hakkında şiddetli cezaların uygulanacağı bu nedenle de son bir ihtarda bulunulduğu belirtilmişti (Tarik, 3 Ağustos 1919).

Milli Mücadele’yi engelleme çabalarından biri de o süreçte gazetelere yansımıştı. Vakit gazetesi 6 Ağustos günlü sayısında, Harbiye Nezareti’nin İkinci Ordu müfettişliğine “*Teşkilat-ı Milliye’nin önüne ne suretle geçileceğine dair*” verdiği talimatnamesinin haberini yapmıştı. Buna göre, Demirci Mehmet Efe ve Hacı Şükrü’ye rastlayan askeri memurların, bu kişileri hemen resmi makamlara teslim ve haber vermeleri mecbur tutulmuştu (Vakit, 6 Ağustos 1919). Ayrıca Dâhiliye Nezareti de daha önce birincisini 23 Haziran tarihinde Ali Kemal Bey tarafından askeri ve mülki amirlere yolladığı tamim gibi (Vakit, 23 Haziran 1919); Teşkilat-ı Milliye ve buna benzer oluşumlara son verilebilmesi için mülki memurların askeri memurlarla ortak tedbirler alması gerektiği ve bu kesin kararlara kulak asmamaya cüret edenler olursa da yakalanmaları gerektiğini ikinci kez tamim ile duyurmuştu (Vakit, 6 Ağustos 1919).

Aynı haberi birkaç gün sonra Tarik gazetesi isimsiz olarak aktarmış ve Anadolu’da toplanan kuvvetlere “*Milli teşkilat meseleleri*” başlığını atmış ve “*Milli Teşkilat namıyla Anadolu’da tecemmü eden kuvvetlerin dağılmasına ve başlıca rüesasının tevkifine dair hükümeti merkeziyece emir verildiği malumdur. Haber aldığımızı göre; hükümet bu babdaki emirlerini tekid eylemiş ve bu gibi teşkilata iştirak eyledikleri anlaşılan Uşak mevki kumandanı İsmail Hakkı ve Jandarma mülazımı Tahsin Beylerin de tevkif ve derdestleri için emir vermiştir.*” (Tarik, 9 Ağustos 1919) Haberlerini okuyucularıyla

paylaşmıştı. Gazete ayrıca Umum Jandarma Kumandanı Kemal Paşa'nın Bandırma'ya teftiş amacıyla gitmesini de bu konuyla ilgili gibi gösterilmesini de “rivayet” olarak nitelemişti.

Bu süreçte 6 Ağustos'ta Sadaret'ten Harbiye Nazırlığına gelen önemli bir yazıdan söz etmek gereklidir. Sadrazamlık Mektup Kaleminden gelen bu yazıdan; daha önce Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifasının kabulü hakkında Harbiye Nezaretinin yazısının, 20 Temmuz'da hükümetin istifası ve değişmesi nedeniyle usulüne göre imzalanması için yeniden Padişah katına yollandığı ve hala gelmediği öğrenilmekteydi.

Aynı yazıda Mustafa Kemal Paşa'nın “*hükümet tarafından kendisine defalarca yapılan tebliğlere ve tavsiyelere aykırı olarak devamlı kışkırtmalarını sürdürmekte olduğunun görülmüş olmasıyla, isyan mahiyetinde bulunan inatçı hareketlerinden dolayı yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi, Bakanlar Kurulunca karar altına alınarak*” denilerek durum özetlenmiş ama “*Buna rağmen; adı geçenin askerlik mesleğinden çıkartıldığıнын resmen bir an evvel ilan edilmesi gerektiğinden, kendisinin sahip olduğu nişanlarının alınması ve üzerinde bulunan fahri yaverlik rütbesinin kaldırılmasının*” (Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 54-55), gerektiği ve bunula ilgili padişahın sözlü buyruk alındığı belirterek bir an önce buyruğun yazılması istenmişti. Anlaşıldığına göre Mustafa Kemal Paşa, hala bu tarihe kadar askerlikten istifası resmi bir şekilde sonlandırılmadığı için askerlik görevinde görülmekteydi.

Ancak İstanbul Hükümeti hızlı bir şekilde elinden geleni yapma amacında olduğunu göstermekteydi. Bu isteği bir gün sonra Harbiye Nezareti yerine getirmiş ve hazırlanan padişah buyruğu tasarısının, padişah katına gönderilmesi için Nazım Paşa tarafından Sadaret'ten izin alınmıştı. İşler hızlı gitmiş ve 9 Ağustos 1919 tarihli padişah buyruğu imzalanması için padişah katına gönderilmişti (Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 56).. Yakalama görevi Harbiye ve İçişleri Bakanlıklarına verilmiş, yöredeki komutanlıklarla yöneticilere gerekli bildirimler yapılmıştı. XV. Kolordu'dan da emrin yerine getirilmesine yardımcı olması istenmişti (Turan, 1998, s. 189).

5. Mustafa Kemal Paşa Hakkında Türkçe İstanbul Gazetesinde Sait Molla'nın Yazısı

Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanma kararının alınması sonrasında İstanbul'daki muhalif basın bundan da güç alarak kendileri için daha cesur sayılabilecek yazılar yazmaya başlamıştı. 2 Ağustos gününde Alemdar gazetesinin başyazarı Refi Cevat, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey ile ilgili eleştiri de sayılabilecek bir yazı yazmıştı.

Aynı şekilde bir diğer muhalif gazete olan Türkçe İstanbul gazetesinin yazarı Sait Molla da 6 Ağustos günlü gazetesinde Mustafa Kemal Paşa aleyhine ilginç bir köşe yazısı yazmıştı (Türkçe İstanbul, 6 Ağustos 1919). Ancak bu yazının yayımlandığı gün büyük boy Vahdettin ile İngiliz Kralının

fotoğraflarını “300 milyon Müslümanın halifesi” ve “İslamların muhib-i kadimi ve Türklerin eski müttefik” alt yazılarıyla koyan Türkçe İstanbul gazetesi “Tarihi dostluk intibaatından” başlığını boşuna koymamıştı. “İngiliz muhibbi” olan Sait Molla’nın gazetesi Türkçe İstanbul, bu fotoğrafı yayımlayarak bir gövde gösterisi yapmış gibiydi.

Çünkü Sait Molla’nın sahibi olduğu Türkçe İstanbul gazetesi¹⁵ aslında bir gün önce 5 Ağustos 1919’da yayımlayacağı Mustafa Kemal Paşa ile ilgili yazıyı “Dün Sansür Tarafından Neşrine Müsaade Edilmeyen Baş Makalemizi Bugün Aynen Yazıyoruz”¹⁶ diyerek sansür nedeniyle bir gün önce yayımlanmadığını belirtmişti. Ama ne olduysa bir gün önce sansürlenmiş bu “Mustafa Kemal Paşa” başlıklı baş makale, bir gün sonra hem de büyük boy İngiliz kralı ile Vahdettin fotoğrafının hemen altında yayımlanmıştı (Türkçe İstanbul, 6 Ağustos 1919. EK. 2).

Anadolu karşıtı hükümetin, son hamle olarak Mustafa Kemal Paşa’nın rütbe ve nişanlarını almaya karar verdiği gün yayımlanan “bir gün tehirlî” bu baş makalesinde Sait Molla, “Mustafa Kemal Paşa tarih-i askeriyemizde mücerred (tek), ihmal edilemeyecek bir şahıstır. İttihatçılar arasında en ziyade lekelenmemiş olan Mustafa Kemal Paşa, bu defa da kendine başka bir saha-yı mesai ihzarına (hazırlamaya) başladı.” Girişini yapmıştı.

Devamında “Anadolu’ya azimet ettikten sonra, Paşa’nın ilk icraatı Samsun’da umur-u mülkiyeye müdahale ile başladı. Mutasarrıfı azletti. Yerine bir diğeri istedi. Fakat Dâhiliye Nezaretinin daire-yi salahiyetine ait umur-u hususata. askeri bir kumandanın müdahalesinde ne derecelere kadar isabet mevcut olduğu cay-ı tetkik ve mülahaza (araştırma ve düşünme noktası) değil midir? Onun bu ilk hareketinde mündemiç (içinde) olan hakiki manaları biz o zaman pek güzel keşf ve istidlal eylemiştik. Dün bir yılan gibi deliklere sokulan İttihatçılar, bugün bu vaziyet karşısında yine ıslık çalarak sokaklarda dolaşmakta, halkı ifsad ve ızlal (fesat ve kandırma) eylemektedir.” Diyen Sait Molla da yazıyı “İttihatçılık algısına getirmişti.

“İttihatçılar, bu memleketin başında- kendi başları için bile- muazzam bir beladır. Onlar, bu memlekette daima gaileler çıkarmışlar ve muhafaza-yı mevkii için bu hususta ellerinden her ne gelmiş ise hepsini yapmaktan çekinmemişlerdir. Evet memleket yanacak, taç ve taht yıkılacak, koca bir tarih-i saltanat sönecek, fakat İttihatçılık, o yalnız, o ruh-u menhus (uğursuz ruh) yaşayacak!!! Mustafa Kemal Paşa’nın memleketin şu hal-i eliminde Anadolu’da aldığı vaziyet, şüphe yok ki; o ruhun, o fecii ruhun

¹⁵ 1918 yılında Sait Molla tarafından çıkarılmaya başlanan gazete ilk 1 ay gibi kısa bir süre, de Yeni İstanbul adıyla çıkmış sonra Türkçe İstanbul adını almıştır (Demiryürek, 2003, s. 1214).

¹⁶Gazetenin bir gün önce sansürün engellediği yazıyı “aynen” yayınlamış olması dönemin ruhunu göstermektedir. Gazetenin bir gün önceki sayısının başmakale kısmı sansürlenmiş ve boş sütun olarak çıkarılmıştı. Bu baş makale kısmı gazetenin başyazarı Sait Molla tarafından yazılmaktaydı. Ertesi gün baş makalenin verildiği ilk sayfada Sait Molla’nın yeni makalesi de bulunmaktaydı.

bir mahsul-ü sakimidir. (Hastalıklı ürünü).¹⁷ Ferit Paşa kabinesinin ittihaz edeceği ve etmekte olduğu herhangi bir tavır ve vaziyetin kabiliyet-i tenkidiye ve münakaşası olabilir. Ezcümle biz de bu babda bu ana kadar dilimizin döndüğü kadar bildiklerimizi, gördüklerimizi söylemekten bir an fariğ olmadık (vazgeçmedik). Fakat bu adem-i kıraat bizi hiçbir zaman isyan ve ihtilal vaziyetine sokmadı ve esasen de akıl ve mantık, hamiyet ve dirayet bunu amir değil miydi?” diye sorulan yazıda Mustafa Kemal Paşa İttihatçı olunmakla sert bir şekilde eleştirilmişti. Sait Molla, yazısının devamında;

“Mustafa Kemal Paşa bu hakikati ya müdrük (anlamış) yahut da gayrimüdrüktir. Şuur ve idrak tahtında hareket ediyor ise de Anadolu’da ahaliyi beyhude telaş ve heyecana düşürerek ecanibin ihtimal ki müdahalesini intisaç edecek (orataya çıkartacak) hareketten katiyen tevaki etmesi (sakınması) ve bilakis sükut-u umumiyeyi bir kat daha tesis ve takrire hasr-ı mesai eylemesi (sarfetmesi) icap ederdi. Biz onun bu kadar basit ve vazih bir meseleyi ihata edemeyeceğine kani değiliz. Bu adem-i kanaatledir ki Paşa’nın sergüzeşt (Macera) peşinde dolaştığını söylemek mecburiyetindeyiz.” Sözüyle Mustafa Kemal Paşa’yı maceracılıkla itham etmişti.¹⁸

Sait Molla yazısında devamla, *“Anadolu’nun bakir sahasında kendine bir zemin-i şöhret arayan Mustafa Kemal Paşa’nın haris nam ve şan olduğunu biz öteden beri pekiyi biliyorduk. Hatta rakib-i kadimi (eski rakibi) mahud-u firari (firari bilinen) Enver ile aralarının şeker-renk (soğuk) olması, zannederek yine bu his-i rekabetin neticesi idi. Ancak dağa çıkmak, oradan hürriyetçilenme yerine bir demet zulüm ve istibdat dikenleri getirmek zamanının bilhassa şu sıralarda çoktan geçtiğine kani olmak lazım idi. Millet, zavallı millet tam dört senedir canıyla malıyla namusuyla her şeyi ile harp etti. Ve o zavallı milleti, neticesi malum bir harb-i elime sokan bu mecnun İttihatçılar, işte bugün de yine o canı, malı, kanı heder olan milletin yakasını bırakmıyor, güya malum işgallere karşı hazırladıkları kuvvetle hükümet-i merkeziyeye aykırı bir vaziyet alıyor. İşte asıl calib-i dikkat (dikkat çekici) nokta da burasıdır.”* diyerek bu kez o da Enver Paşa konusuna girmiş ve o da Refi Cevat’ın yaptığı gibi kamuoyuna Mustafa Kemal Paşa’nın Enver Paşa ile arasının iyi olmadığı bilgisini vermişti.

“Yunan işgalinin mahiyet-i hakikiyesi ve Yunanilerin menatik-ı işgaliyedeki (işgal mıntıklarında) mezalim ve fecaini biz de pekiyi biliyoruz. Fakat bu işgal-i fecainin önüne silahtan ziyade, hükümetin siyaseti geçmelidir. Buna muvaffak olamayan bir hükümet, daha ehillerine terk-i mevki etmelidir. Bütün

¹⁷ Türkçe İstanbul gazetesinin İttihatçılar üzerinde kötü algı oluşturma isteği; birkaç gün sonra “İttihat Melunlarının Eğlenceleri” başlığıyla yayınladığı fotoğraflı haberinde Talat Paşa’nın silah talimi sırasında ateş ettiği ve idam sehvasında yapılan bir idam görüntüsünü yayımlaması ile daha da artacaktı (Türkçe İstanbul, 10 Ağustos 1919)

¹⁸ Mustafa Kemal Paşa Damat Ferit Paşa’nın Eylül ayı sonunda istifası sonrasında İstanbul’dan gelen gazeteci Ruşen Eşref ile yaptığı mülakatlarda, kendisi hakkında hem Refi Cevat’ın hem de Sait Molla’nın (özellikle İttihatçı ve maceracı) iddialarına yanıt vermişti.

millet de bunu arzu etmeli ve bunun için çalışmalıdır. Yoksa milli teşkilat yaparak, hükümete karşı koymaya kalkışmak, dahilde anarşi vücuda getirmek demektir. Çünkü bu işgal keyfiyeti, Venizelos'un rey-i münferidi ile değil, bilakis beyneddüvel (devletlerarası) bir karar neticesi olduğundan, bizim için buna mukavemet siyasetle kabil olabilir. Şayet küre-yi arzda (dünyada) yalnız Venizelos ordusuyla Türk ordusu mevcut olsaydı o zaman, Mustafa Kemal Paşa ordusuna biz de gönüllü nefer olarak yazılırdık. Maalesef ki; vaziyet böyle değil hatta bize 'Venizelos ile kuvvetinizi pay ediniz biz karışmıyoruz' diyen Avrupa da yok. Yoksa bu hasta adamın sinesinden daha yüzbinlerce arslanımız çıkar ve bütün dünyaya karşı hakk-ı hayatımızı pek güzel ispat ederdi. Şu halde en büyük çare-yi necat (kurtuluş çaresi) nifak ve şikakda (bozuşma), isyan ve ihtilalde değil, bilakis vifak ve mühadenet (dostluk ve barış) ve sükun ve sükunettedir. Binaenaleyh Mustafa Kemal Paşa'nın hareket-ı muhasırasını biz cidden layık-ı tenkid ve muaheze (itiraz) bulmaktayız." Diyen Sait Molla, feci bir olay olarak kabul ettiği İzmir'in işgalinin önüne silahla değil hükümetin siyaseti ile çıkılması gerektiğini ve daha önemlisi ise sadece Yunan devleti değil büyük devletlerin kararı olması nedeniyle siyasetle karşılık verilmesi yanlısı olduğunu belirtmişti.

Sait Molla; manda ve himaye ile ilgili görüşünü de "Bu sükûnet ve vifak (dostluk) temin edilmezse manda ve himaye, vesayet kelimeleri üzerinde oynayarak, efkâr-ı umumiyeyi hamiyetfer ve şalkla (zorla) kendilerine calib etmek (çekmek) isteyen İttihatçılar, bunların hissiyatından ağır olan müdahale karşısında kalacaklar ve kendilerini kurtarmak için ikinci bir İzzet Paşa kabinesine¹⁹ nail olamayarak, hareketlerinin cezasını göreceklerdir." Cümleleriyle yansıtmış ve yazısını, "Tekrar ediyoruz; bu vaziyet, bu tezahürat, belki dört beş sene evvel arzu ettikleri tesiri husule getirebilirdi. Fakat şimdi bu hareketin İttihatçılar lehinde neticelenmesine imkân yoktur. Bilakis evza ile (vaziyetlerle) vekayii, iyi idrak ederek millet arasında faydalı uzuv olmaya başlayan bazı masum İttihatçılar da aile ve evladyıla çok müşkül mevkiide kalacaklardır ki, İzmir ve havalisinin uğradığı felaketle müteallim olan (bilinen) vicdanımız, aklımızın erdiği bazı ahval-i müstakbelenin, bar-ı teferrüz (ayrışma) ve ıstırabıyla şimdiden müteessirdir."²⁰ Cümleleriyle bitirmişti (Türkçe İstanbul, 6 Ağustos 1919).

¹⁹ Mondros Mütarekesi döneminde İttihatçıların da olduğu İzzet Paşa hükümeti kastediliyor.

²⁰ Yazıyı yazan Sait Molla; 13 Ağustos tarihinde "İngiliz Taraftarıyım" başlığı ile yazdığı makalesinde açıkça gazeteyi çıkarmaya başladığı günden itibaren yazılarına dikkat edenlerin; yolunun "İngiliz taraftarlığı olduğunu ve bu memlekette 'İngiliz refakat-ı idariyesini ne suretle tevsim? eylemek lazım gelirse' o suret-i idarenin mervici bulunduğumu takdir etmişlerdir" diyerek İngiliz idaresinin refakatının ne olursa olsun alınması gerektiğini belirtmişti. Sait Molla; düşüncesini açık olarak belirtmekten çekinmeyeceğini de söylemiş ve "Zaman ispat edecektir ki; ben memleketimin bir hadim-i sadıki olarak hareket ettiğim gibi mülaki (görüştüğüm) olduğum mahafil (çevreler) karşısında vatanımın hukukunu ne kadar hararetle müdafaa etmişim" (Türkçe İstanbul, 13 Ağustos 1919). İngiliz Muhipler Cemiyeti üyesi de olan Sait Molla; İstiklal Savaşı sonrası "taraftarı olduğu" İngilizlere sığınacak ve verilen bir pasaport ile Avrupa'da Türkiye'ye zarar verecek bir şekilde dolaşarak ve 1930 yılında Kıbrıs'tan geçtiği Yunanistan'da ölecektir. 1925 yılında İngiliz Dışişleri Bakanlığına doğrudan yazdığı bir yazıda da İngiliz milletine sarsılmaz bir sevgi ile bağlı bulunduğunu, bu yüzden birçok felaketlerle karşılaştığını da yazabilmiştir (Demiryürek, 2003, s. 1214).

İslam Teali Cemiyeti ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyesi de olan ve İngiliz yanlısı davranmakla eleştirilen Sait Molla, yazısında Mustafa Kemal Paşa'yı macera peşinde koşan maceraperest biri olarak göstermiş ve şöhret olma peşinde hırslı birisi olduğunu belirtmişti. Sait Molla'nın Türkçe İstanbul gazetesinde yayımlanması reddedilen yazısı, bir gün sonra sansür heyetinden geçmiş ve yayımlanmıştı. Mustafa Kemal aleyhinde biraz da tehdit içeren Sait Molla'nın bu baş makalesi, bir gün sonra diğer muhalif Refî Cevat'ın Alemdar'ında da alıntılanarak bazı kısımları aynen yayımlanmıştı (Alemdar, 7 Ağustos 1919).

Yine Türkçe İstanbul bu kez 8 Ağustos sayısında, "*Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey Hakkında*" başlığını atmış ve bir gün önceki Monitör gazetesinden alıntı yaparak; "*Demirci Mehmet ve Hacı Şükrü ile Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyin harekâtını, suret-i katiyede tevkif etmek (durdurmak) için ittihaz edilecek tedabirin, Harbiye Nezaretinden ikinci ordu müfettişliğine işar edildiğini yazıyordu*" Diyen gazete, yetkili mercilerle yaptıkları görüşme sonucunda böyle bir bilginin olmadığını anlaşıldığını belirtmişti. Gazete ayrıca, Mustafa Kemal Paşa'nın yerine, Abdullah Paşa'nın tayin edilmiş olduğunu da ekleyerek "*Artık Mustafa Kemal Paşa meselesinin ehemmiyetini kaybettiği beyan edilmiştir*" demişti (Türkçe İstanbul, 8 Ağustos 1919).

Aynı haber Alemdar gazetesinin 9 Ağustos günlü sayısında "*Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey*" başlığıyla dâhili haberler kısmında verilmişti. Alemdar da Monitör gazetesinden verdiği bu haberinde, Demirci Mehmet ve Hacı Şükrü ile Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in harekâtını suret-i katiyede tevkif etmek için ittihaz edilecek tedabirin, Harbiye Nezaretinden 2 nci ordu müfettişliğine yazı ile bildirildiğini yazdığı belirtiliyordu. Alemdar da bu konuda gerekli mevkilerde yaptığı araştırma sonucunda henüz böyle bir bilgi olmadığını yazmış ve yine Türkçe İstanbul gibi, Mustafa Kemal Paşa yerine Abdullah Paşa'nın atandığını ve artık Mustafa Kemal Paşa konusunun gündemdeki yerini kaybettiğini söyleyerek, kamuoyunda bu algıyı güçlendirmek istemişti(Alemdar, 9 Ağustos 1919). Nitekim bu tarihten sonra Mustafa Kemal Paşa hakkında haberler kesilmiş ve askerlikten men edilme kararına kadar sadece Mili Harekât ile genel haberlere yer verilerek Mustafa Kemal Paşa gündemden çıkartılmaya çalışılmıştı.

6. Basında Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele Haberleri Devam Ediyor

Bu noktada Milli harekâta olumlu bakan Tarik gazetesinden söz etmek gerekiyor. Tarik gazetesi aynı gün 9 Ağustos'ta; "*Milli teşkilat meseleleri*" başlıklı haberinde, Erzurum Vali vekili olan Kadı tarafından Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey hakkındaki yakalanma emrinin kendilerine tebliğ edildiğini telgrafla bildirdiği haberini vermişti (Tarik, 9 Ağustos 1919).

Muslihittin Adil Bey'in sahibi ve başyazarı olduğu Tarik, bu dönemde Milli Teşkilat haberlerine sayfalarında önem vermekteydi. Haberlerinde de özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğraflarını kullanmaktaydı. 10 Ağustos 1919 tarihli Tarik gazetesi Dâhiliye Nazırı'nın demecini verdiği ilk sayfasında başlığını "*Milli teşkilat hakkında*" şeklinde attığı gibi Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in fotoğraflarını da ikisinin de altına "*milli teşkilat işlerine karışmış olan*" yazısıyla kullanmıştı (Tarik, 10 Ağustos 1919. EK. 3). Gazete bu sayısında Dâhiliye Nezaretinden tüm vilayetlere giden "*milli teşkilat ve kongre*" hakkındaki beyannameden söz etmiş ve Yunanlıların "*geçici olarak*" işgal ettikleri yerlerde verdikleri zararlar ile ilgili mahalli idarelerin adil bir araştırma yapmasını hükümetin önceden istediğini belirttikten sonra, bununla ilgili kurulmuş komisyonun İzmir'e ulaştığı haberini de vermişti.

Bu süreçte; Anadolu hareketine muhalif olanlarca Mustafa Kemal Paşa aleyhindeki yazılar devam etmekteydi. Bu kez sıra Samsun'a gittikten hemen sonra Mustafa Kemal Paşa'nın geri gelmesi ve görevden alınmasında direten eski İçişleri Bakanı Ali Kemal'in başyazarı olduğu Peyam gazetesindeydi. Gazete, 12 Ağustos 1919 tarihli sayısında Fransızca "*İstanbul*" gazetesinin daha önce yayımladığı "*Anadolu'ya tetkik için gönderilen Süleyman Şefik Paşa'nın²¹ Afyon Karahisar'da yaptığı mülakat ile ilgili*" baş makalesinden alıntılanmış bir yazıyı paylaşmıştı (Peyam, 12 Ağustos 1919).

Bu yazıda Süleyman Şefik Paşa'nın, Anadolu'daki durumdan ve bundan ortaya çıkan vaziyetten sorumlu olanlar hakkında çok şiddetli bir dil kullandığı ve özellikle de Mustafa Kemal Paşa'yı suçladığı belirtilmişti. Makaleye göre; "*Mustafa Kemal Paşa açıktan açığa hükümete karşı isyan etmiştir. Asker kaldırmakta. Lüzumu olan erzak ve emtiaya vaziyet (el koymakta) etmekte, vergi tarh eylemektedir. Erzurum'da meclis-i müessesana (Kurucu Meclis) benzer bir kongreyi içtimaaya davet eylemiştir. Kongre Mustafa Kemal Paşa'nın taht-ı riyasetinde toplanmış, İzzet Bey²², Hamidiye kahramanı Bahriyeli Rauf Bey²³ reis vekili olmuşlardır. Kongre ne yolda mukarrerat ittihaz etti bilmiyoruz. Fakat bu mukarreratın Anadolu ahali-yi İslamiyesi arasında tahrikâta muccep olacak bir mahiyette bulunduğu*

²¹ Süleyman Şefik Paşa; yanında Ziya Bey de olmak üzere Anadolu'ya Konya bölgesine giden heyetteydiler ve Ağustos başında gidip 10 gün sonra geri dönmüşlerdi (Akşin, 1992, s. 464). Kendisi daha sonra Harbiye Nazırı da olacak ve Kuvayı İnzibatiye ordusunda da bulunacak, Süleyman Şefik Paşa; bu nedenle 150'likler içine girecektir (Turan, 2004, s. 374). Süleyman Şefik Paşa için Karabekir Paşa; "*14 Ağustosta haber aldık ki: ... gibi Harbiye Nazırı da değişmiş. Nazım Paşa yerine daha berbad işlere namzet olduğu muhakkak olan Süleyman Şefik Paşa. Nazır olmuştur*" cümlelerini kullanmıştı. (Karabekir, 1988, s. 116). Süleyman Şefik Paşa aynı zamanda Sivas Kongresi sırasında El Aziz Valisi Ali Galip'i de Mustafa Kemal ve arkadaşlarını yakalamakla görevlendirecekti (Nutuk, 2014, s. 173).

²² Eyüpzade İzzet 1908-1918 arasında Meclis-i Mebusan'da I., II., III. dönem Trabzon milletvekilliği de yapmıştır. Kaymakamlık yaparken Mütareke döneminde memleketi Trabzon'a dönmüş ve Trabzon Müdâfaa-i Hukûk-u Milliye Cemiyeti'nin de kurucuları arasında yer almıştı (Yüksel, 2005, s. 170). Erzurum Kongresine Maçka delegesi olarak katılmış ve kongrenin başkan vekilliğine seçilmişti. Kongrede en yaşlı üye olan İzzet Bey; Mustafa Kemal Paşa ile uyumlu bir tutum sergilemişti (Goloğlu, 2008, s. 56).

²³ Erzurum Kongresinde iki reis vekilliğinden birine Trabzonlu İzzet Bey seçilmişken diğer reis vekili ise Erzurumlu Hoca Raif Efendi idi. Rauf Bey başlangıçta adı geçmiş olmasına rağmen reis vekili Matbuat Komisyonu başkanı olmuştur. (Goloğlu, 2008, s. 54).

şüphesizdir ki; bu tahrikât hal-i hazırda elbette cinayet sayılır.” (Peyam, 12 Ağustos 1919), Cümleleriyle Erzurum Kongresi kararlarının halk arasında tahrikâta neden olacağını ve bunun da cinayet olduğu belirtilmişti.

Peyam gazetesi, 12 Ağustos günlü sayısındaki bu Fransızca “*İstanbul*” gazetesinden alıntılanan baş makalesinde “*Mustafa Kemal ve Rauf ile şüreka-yı cürmünün (suç ortaklarının) ihdas ettikleri hal-i isyan, yalnız dâhili bir iş değildir, aynı zamanda haricidir de.*” Cümlesiyle işin boyutunu harici yani dışarıdan bir düşmana da bağlamış ve ardından “*Şu halde hükümetçe erbab-ı isyana, memleketin mevcudiyetini tehlikeye ilka edenlere (atanlara) karşı son derece iltizam-ı şiddet (şiddet kullanma) olunmalıdır. Ferit Paşa kabinesi bunu idrak etmiştir ve son şiddeti istimal etmeye karar vermiş görünmektedir. Dâhiliye Nazırı buna dair bir tamim göndermiştir. Fakat şüphesiz tamim kâfi değildir. İfal (faaliyet) lazımdır. Hükümet bu icraata tevessül etmeyi tasmin eylemiştir (tasarlamıştır)*” denilerek, Anadolu’daki harekete karşı sertlik yanlısı bir politika uygulanması gerektiği şeklindeki bakış açılarını yansıtmışlardı. Yine aynı makaledeki “*Türkiye ahvalini İtilaf Devletleri büyük bir dikkatle takip ediyorlar. Eğer onlara karşı ‘Türkiye kendi kendini idareye muktedir değildir’ itikadını verecek ahvali vücuda getirilirse, onlar da ona göre tedabire tevessül ederler*” cümleleriyle de ilginç düşünceyi de ortaya koymuştu (Peyam, 12 Ağustos 1919).

Damat Ferit Paşa Hükümeti, bu süreçte bir Milli Kongre toplanmasını önlemek için alelacele seçim kozunu ileri sürmüşlerdi. Milli Kongre yerine seçimin yapılarak, Anadolu’nun gücünü kırmayı düşünen Hükümet, 30 Temmuz 1919 günü seçim kararını yazılı olarak almıştı. Alınan karara göre seçimlerin özel kararname ile yapılması kararlaştırılmıştı (Akşin, 1992, s. 458). Seçim çalışmaları gibi gerçekleşen Tahkik Heyetlerinin Afyonkarahisar’a gidişinde, heyet içindeki Süleyman Şefik Paşa’nın eşrafla konuşmasında firkalara çatarak, halkın artık “*firkacı olmayanlardan*” mebus seçmesini istemesi ve “*hem bu milli kongreye ne lüzum var, işte hükümet Meclis-i Mebusan intihabatının icrasını emretmiştir ve katiyen müdahale etmemeye karar vermiştir*” (Akşin, 1992, s. 459). demesi de bu gerçeği ortaya koymuştu. İlerleyen günlerde ülkenin böyle bir ortamda seçimi yapamayacağı anlaşılmıştı. Yine Akşin’e göre, bu Tahkik Heyetleri; “*partiler üstü’ bir saray mutlakiyetini ve İngilizci uysal bir siyaseti savunmak ve uygulatmak, taşradaki durumu merkeze bildirmek, ulusal harekete bağlı görevlileri tasfiye etmek ya da hizaya getirmek gibi amaçlarla*” Anadolu’ya gönderilmişlerdi (Akşin, 1992, s. 517). Vakit gazetesi bu heyetlerden bazılarının haberini yapmıştı.

Mustafa Kemal Paşa’nın yerine atandığı söylenen Müşir Abdullah Paşa ile Erzurum Valiliğine atanmış olan Ahmet Reşit Paşa’nın, ayın 20’sinde Trabzon yoluyla Erzurum’a hareket edeceklerini

belirttiği haberinde ayrıca, Trabzon ve Erzurum bölgesine gönderilen Lazistan Sancağı eski mutasarrıfı Ziya Bey ile eski Dokuzuncu Kolordu kumandanı Mirliva Fevzi Paşa'dan (Big Ahmed Fevzi Paşa) oluşan teftiş heyetinin de aynı gün bölgeye hareket edecekleri bildirilmişti (Vakit, 8 Ağustos 1919). Abdullah Paşa'nın atanması hakkında bu süreçte önemli bilgiler gelmekteydi. Peyam gazetesi haberinde, Mustafa Kemal Paşa'nın yerine Müşir Abdullah Paşa'yı atamasıyla²⁴, hükümetin bu konuda ne kadar kararlı olduğunu ispat ettiğini söylemiş ve duyulduğuna göre de Abdullah Paşa'ya hükümetin çok geniş yetkiler vererek "isyancılara" karşı gerekli sert kararları uygulaması için ortam hazırladığını vurgulamıştı (Peyam, 12 Ağustos 1919). Oysa Kazım Karabekir, Harbiye Nezaretine 11 Ağustos 1919 tarihli bir telgrafta "Abdullah Paşa'nın güçsüz komutanlardan biri olduğunu, bölgenin Ermenistan'a katılma tehlikesini önleyemeyeceğini, halkın ise galeyana halinde bulunduğunu ve Abdullah Paşa'nın buna ayak uyduramayacağını bildirmiş" hatta aynı gün, Trabzon Komutan Vekili'ne de bir telgraf çekerek Abdullah Paşa'nın Trabzon'a sokulmaması için emir de vermişti. Ancak tüm bunlara gerek kalmamış ve Abdullah Paşa, Trabzon'a gelmeden, 14 Ağustos'ta istifasını vermişti (Goloğlu, 2008, s. 82). Ardından da 16 Ağustos'ta tüm ordu müfettişlikleri de kaldırılmıştı (Türkmen, 2001, s. 155). Alemdar daha önce Türkçe İstanbul'un paylaştığı Vahdettin ve İngiliz Kralı V.George'nin Hint kıyafetli fotoğraflarını 14 Ağustos 1919'da aynen yayımlamıştı. Vahdettin'in fotoğrafının altında, "İngilizlerin muhib-i ali tebari ve 300 milyon ahali-yi İslamın halife-yi zişanı şevketlü, kudretlü, sultan Mehmet Vahidettin han-ı sadis hazretleri" denirken V. George için ise "İslamların muhibb-i kadimi ve Türklerin eski müttefikleri bulunan İngilizlerin muazzam kralı haşmetlü, beşinci Jorj hazretleri, Hindistan imparatoru kıyafetiyle" diye tanıtılmıştı²⁵ (Alemdar, 14 Ağustos 1919). Alemdar zaten birkaç gündür İttihat Terakki

²⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın azil kararı sonrası III. Ordu müfettişliği bir süre komutansız devam etmiş ardından Harbiye Nazırı Ali Ferit Paşa'nın 20 Temmuz 1919 tarihli yazısı ile Kazım Karabekir Paşa, XV. Kolordu komutanlığı da üzerinde kalmak üzere buraya tayin edilmişti (Türkmen, 2001, s. 152). Ancak daha sonra bu müfettişlikler konusunda ortaya çıkan olumsuzluklar nedeniyle önce kaldırılma kararı, kabine tarafından Harbiye Nezaretine 29 Temmuz günü itibarıyla gönderildi. Daha sonra ise Damat Ferid Paşa hükümeti, kuva-yı milliyeye yanlısı hareketleri desteklediği gerekçesiyle, 4 Ağustos 1919 tarihinde III. Ordu Müfettişliğini lağvederek Ordu komutanlığına çevirmiş ve eski Harbiye Nazırlarından Müşir Abdullah Paşa'yı da komutanlığa tayin etmişti. En son aşamada da önce Ordu müfettişlerine geniş yetki veren talimatname yürürlükten kaldırılmış ve 16 Ağustos 1919 tarihli irade ile de tüm Ordu müfettişlikleri kaldırılmıştı (Türkmen, 2001, s. 155).

²⁵ Refi Cevat'ın İttihatçılara düşmanlığı çok açıktı. 12 Mart 1919 tarihli gazetede başyazısında İttihatçıları eleştirmiş ve "... sehpalar bu adamlara layık değildir. Kopartılması lazım gelen bu kafalar, kütükler üzerinde kesilip günlerce seng-i ibrette (Topkapı'daki ibret taşı)kalmalı" (Alemdar, 12 Mart 1919), derken, ertesi günkü başyazısında da Ferit Paşa kabinesini tutuklamaları üzerine yazarken "Ferit Paşa hükümeti mademki şüphelileri adil bir mahkeme huzuruna sevk edecek, o halde daha ziyade şiddet! Daha ziyade şiddet! Daha ziyade şiddet!" (Alemdar, 13 Mart 1919), diyecek kadar da kinlidir.. Alemdar'ın 30 Mayıs 1919 tarihli sayısında da "İngilizler ve Biz" başlıklı baş makalede İngiliz-Osmanlı arasındaki ilişkilerin kısa bir tarihi verildikten sonra; "Hükümet-i Osmaniye'ye daima adil ve hakkı, rahim ve şefaati ve kanun dairesinde meşruti bir tarz-ı hayatı telkin ve tavsiyede musırane sebat eden ve yegane dostumuz olan İngiltere, bugün de bizi şu vaziyetten kurtaracak yegane halaskarımız olabilir. Fakat zan ederiz ki; bugünkü meşuş anlarda atılacak adımların hedeften şaşmaması için gözlerimizi dört değil sekiz açmalıyız, onun için bize lazım olan düstur-u siyaset; Evvela tamamîyet ve istiklaliyet ve ondan sonra İngiltere'den talep-i himayet ve muavenet." Denilerek çelişkili bakış açısını ortaya koymuştu. Alemdar'ın süreklili

aleyhinde yazılar yazmakta ve o dönemde İttihatçı liderlerin eğlence fotoğraflarıyla, kamuoyu oluşturmaya çalışıyordu. Bu, Vahdettin ile İngiltere Kralının aynı anda fotoğrafıyla haber olduğu aynı sayısında Ali Kemal de köşe yazısında, Anadolu aleyhinde kendilerine Kayseri’den yazan bir kişinin bir mektubunu paylaşmıştı (Alemdar 14 Ağustos 1919). Alemdar aynı başlıklı yazısının 2 bölümünü de 30 Ağustos 1919’da yayımlamış ve yine Kayserili kişinin yeni mektubunu paylaşmıştı (Alemdar 30 Ağustos 1919).

7. Mustafa Kemal Paşa’nın Askerlik Mesleğinden Çıkartılması ve Basın

İstanbul Hükümeti, bu süreçte daha etkili hareket etmeye başlamıştı. Hızlı bir şekilde Mustafa Kemal Paşa’nın askerlik mesleğinden çıkartılması kararını da vermişti. Hükümetin Harbiye Nezaretine 6 Ağustos’ta gönderdiği tezkere ile başlayan bu süreç, 12 Ağustos 1919 da sonuçlanmıştı. O günlü gazetelerde, Mustafa Kemal Paşa ile ilgili Takvim-i Vekayi’de yayımlanmış irade-yi seniyedeki, “*askerlik mesleğinden çıkarılma*” haberi vardı. Ancak bu haber daha aynı günlü Takvim-i Vekayi’de de yayımlanmıştı. Ancak kararın alınma tarihi 9 Ağustos 1919 olduğu için gazeteler bu karardan haberdar olmuş ve Takvim-i Vekayi’de yayımlandığı gün bu haberi sayfalarına yansıtıyordu. Takvim-i Vekayi’de yayınlanan Vahdettin’in irade-yi seniyesinde “*Üçüncü Ordu müfettişliğinden maazul (azledilmiş) ve askerlikten müstafi (istifa etmiş) Mustafa Kemal Bey²⁶, silk-i askeriyeden ihraç ve haiz olduğu nişanlar nez’i ve uhdesindeki fahri yaverlik rütbesi ref edilmiştir²⁷*” (Takvim-i Vekayi, 12 Ağustos 1919). Kararıyla Mustafa Kemal Paşa askerlik mesleğinden çıkartılmış ve taşıdığı nişanları sökülmüş ve fahri yaverlik rütbesi de kaldırılmıştı.²⁸

Milli Mücadeleye muhalif basın, olayın üzerine hemen atlamış ve bu karardan güç alarak yorumlarını yayımlamaya başlamıştı. Örneğin başyazarı Sait Molla olan Türkçe İstanbul gazetesi,

başyazarı olan Refi Cevat’ın; her gün makaleleri yazıp imzalarken, sadece bu makalenin imzasız verilmesi de ayrıca anlamlıdır (Alemdar, 30 Mayıs 1919).

²⁶ Bu günlerde hem basında hem de belgelerden görüldüğü kadarıyla Mustafa Kemal Paşa’dan söz ederken ne kullanılacağı üzerinde oldukça fazla tereddüt vardı. Devletin Resmi gazetesi olan Takvim-i Vekayi’de “Bey” kullanılması Mustafa Kemal Paşa’ya bakış açısını da göstermekteydi. Dahiliye Nezareti’nin de 19 Temmuz 1919 tarihinde Sivas, Bitlis, Van ve Erzurum Vilayetlerine gönderdiği; “Silk-i askeriden müstafi sabık paşa, Mustafa Kemal Bey yahut Efendi elyevm nerededir, ne işle meşguldür, ne tavr u meslek takip etmektedir, serian iş’arı” yazısında da bu kafa karışıklığı çok net görülmektedir (Bardakçı, 2019, s. 321).

²⁷ Karar 9 Ağustos 1335-1919 (12 Zilkade 1337) tarihliydi ve altında da Sadrazam Damat Ferit ile Harbiye Nazırı Nazım’ın imzaları vardı. İmzalandığı 9 Ağustos’tan bir gün önce Nazım Paşa’nın Vahdettin ile görüştüğü haberi Vakit gazetesinde yayımlanmıştı (Vakit, 9 Ağustos 1919). Nazım Paşa’nın istifa ettiğine dair haberler de vardı ve kendisi bu haberleri yalanlamıştı (Vakit, 12 Ağustos 1919). Ancak Nazım Paşa, 13 Ağustos gününde istifa etmiş ve yerine Süleyman Şefik Paşa getirilmişti (Vakit, 15 Ağustos 1919).

²⁸ Vahdettin İngiliz Mr. Hohler’e, 4 Ağustos’ta, “Mustafa Kemal ve ortaklarının Anadolu’da yarattıkları durumdan çok telaşlanmış olduğunu” söylemiş ve arakasından da 9 Ağustos tarihli kararlarla Mustafa Kemal Paşa’nın unvan (fahri-yâver-i hazret-i şehriyârî (Padişah yaverliği), rütbe ve nişanlarının alınması ile ilgili bir iradeyi imzalamıştı (Jaeschke, 2001, s. 69).

Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğrafıyla birlikte “*Mustafa Kemal Paşa*” başlığıyla haberi vermiş ve yorumlamıştı. Gazete; “*Ordu müfettişliğine tayin olunduğu halde Anadolu’da iğtişâşkerane (karışıklık çıkartıcı) hareket-ı milliye namı altında hadiseler tevlid (ortaya çıkaran) ve Erzurum’da akd eylediği kongre kararıyla bazı mutalebatta (isteklerde) bulunmak suretiyle hükümet-i merkeziyeye müşkül bir vaziyet-i siyasiyeye ilkaya sebebiyet veren Mustafa Kemal Paşa’nın hareket vakası, müstelzim-i mücarat-ı ahvalden bulunduğu cihetle kendisinin silk-i askeriyeden tardı ile hamil olduğu nişanların istirdadı ve haiz olduğu fahri yaverlik rütbesinin nezi hususunda karar verilmiş ve arz-ı ateba-yı ulaya kılınan karar dün tasdik-i ali hazret-i padişahiye iktiran etmiştir*” (Türkçe İstanbul, 12 Ağustos 1919. EK. 4), cümleleriyle haberleştirmiş ve Mustafa Kemal Paşa aleyhindeki bu kararların Vahdettin tarafından onaylandığını duyurmuştu.

Türkçe İstanbul gibi bir başka Milli Mücadele’ye muhalif gazete olan Peyam gazetesi de bu haberi bir gün sonra görmüş ve “*Mustafa Kemal (Paşa)*²⁹*nın Askeriden Tardı*” başlığıyla Takvim-i Vekayi’deki yazıyı aynen vermiş ama hemen arkasından da “*Anadolu’da hareket-ı milliye perdesi altında tahrikatta bulunan ve Erzurum’da milli kongreye riyaset eden Mustafa Kemal (Paşa) elhaya-yı müstehak olduğu cezaya uğradı. Ümit ederiz ki; hükümet yakında kendisini tahrikatta gayrimuktedir bir hale vaz eder. Zaten dünkü İstanbul refikimizin dediği gibi, ’bu yolda hareket, vatana karşı bir cinayettir’. Avrupalılar nazarında Türkiye’yi iğtişâş içinde göstermek mukadderat-ı memleketi karanlıklara doğru sürüklemek demektir. Bunda şüphe yok.*” (Peyam, 13 Ağustos 1919), diyerek bir gün önce Fransızca İstanbul gazetesinden alıntı yaptığı haberin üzerinden Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa hareketinin, bir cinayet olduğunu ve bunun Türkiye’yi karanlığa sürükleyeceğine şüphe olmadığı yorumuyla haberleştirmişti. Bu azil haberini aynı günde Tasvir-i Efkâr gazetesi “*Mustafa Kemal Paşa Hakkında*”(Tasvir-i Efkâr, 12 Ağustos 1919), başlığıyla, Akşam gazetesi “*Mustafa Kemal Paşa Silk-i Askeriyeden İhraç Ediliyor*” (Akşam, 12 Ağustos 1919) başlığıyla; bir gün sonra ise; Zaman gazetesi, “*Mustafa Kemal Paşa’nın Silk-i Askeriden İhracı*” (Zaman, 13 Ağustos 1919. EK. 5); başlığıyla ve fotoğraflı olarak, Takvim-i Vekayi’den aynı cümlelerle yansıtmışlar ve yorumsuz kamuoyuna duyurmuşlardı.³⁰ 13 Ağustos’ta bu haberi yine fotoğraf ile duyuran Tarik gazetesi ise “*Mustafa Kemal Bey silk-i askeriyeden ihraç edildi*” başlığında “*Bey*” olarak söz ettiği Mustafa Kemal Paşa’nın askerlikten çıkartıldığı bilgisini vermiş ama özellikle de “*Malum olduğu üzere Mustafa Kemal Bey, Harb-i Umumi esnasında tanınmış ve bilhassa Anafartalar Meydan Muharebesinde temyuz etmiş genç kumandanlarımızdan biriydi. Harbde en son*

²⁹ Gazete her zaman Paşa unvanını kullanırken şimdi Paşa’yı parantez içine vermişti.

³⁰ Bu askerlik mesleğinden çıkarılma kararının verildiği 9 Ağustos tarihinden hemen önce Türkçe İstanbul, Alemdar ve Peyam’da çıkan Mustafa Kemal Paşa aleyhindeki yazılara dikkat edilmelidir. Özellikle 5 Ağustos’ta sansür gören Türkçe İstanbul’un aleyhte yazısının bir gün sonra yayımlanmasına izin verilmesi bu yönde değerlendirilmelidir.

Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığında bulunmuş, ahiren 3ncü Ordu Müfettişliğine tayin edildiği halde istifa ederek teşkilat yapmaya koyulmuş idi” cümleleriyle yine de Mustafa Kemal Paşa’yı okutucularına cesurca tanıtmayı bilmişti (Tarık, 13 Ağustos 1919). Bu kararın alınması sonrası süreçte Harbiye Nazırı olan Nazım Paşa; ilk iş olarak da Kazım Karabekir Paşa’ya bir telgraf çekmiş ve Anadolu’daki vaziyeti olduğu gibi kendisine bildirmesini ve “*Mustafa Kemal Paşa’nın tahrikat-ı milliyesinin memlekette nasıl netayic husule getirdiğini izah etmesini*” talep etmişti. Bu haber Türkçe İstanbul gazetesinde yayımlanmıştı. Gazete, Harbiye Nazırı Nazım Paşa’nın, Anadolu’da bulunan Kazım Karabekir Paşa’ya bir telgraf çekerek, Mustafa Kemal Paşa hareketinin oluşturduğu Anadolu’daki vaziyetin ‘*olduğu gibi*’ kendisine bildirilmesini emrettiğini haberleştirmişti (Türkçe İstanbul, 12 Ağustos 1919). Oysa Akşam gazetesi, aynı günlü 12 Ağustos sayısında, Kazım Karabekir’in bu konu ile ilgili raporunu hazırladığını belirtmiş ve “*Kazım Paşa’nın Raporu*” başlığıyla “*Anadolu ahvalinin ve hareketinin mahiyeti hakkında mühim bir cevap*” (Akşam, 12 Ağustos 1919) tanıtımı ile paylaşmıştı. Ancak kutu içinde yayımlanan bu haberin devamındaki cevap kısmı, 4-5 satır olarak sansürlendiği için boş çıkmıştı. Yani Akşam gazetesinde Kazım Paşa’nın verdiği yanıt sansürlenmişti.

Bu yanıtın ne olduğunu, iki gün sonraki Vakit gazetesi ayrıntılı olarak açıklamış ve neden sansüre uğradığı da anlaşılmıştı. Nazım Paşa’nın Kazım Karabekir’den Mustafa Kemal Paşa hakkında rapor istemesini Vakit gazetesi; 14 Ağustos 1919’da “*Yeni Gazete*” den alıntı yaparak görmüştü. Vakit de, Harbiye Nazırı olan Nazım Paşa’nın³¹ göreve gelir gelmez “*Anadolu’da bulunan Kazım Paşa’dan Mustafa Kemal Paşa’nın vücuda getirdiği cereyan-ı milliden mütevellid vaziyet hakkında malumat-ı mufassala*” istemiş olduğunu yazmıştı (Vakit, 14 Ağustos 1919). Ancak dediğimiz gibi; Vakit’te haber daha ayrıntılıydı ve nedense sansürlenmemişti. Gazete; Kazım Karabekir Paşa’nın cevabi telgraf raporunda “*Dâhildeki vaziyet mühim bir şekilde gösterilmekte ve meselenin bir darbe-yi hükümet ihzarına matuf olmayıp, hissiyat-ı vatanperveraneden mütevellid bir galeyana ve fevrandan ibaret bulunduğunu*” belirttiğini söylemişti. Erzurum Kongresinin kararlarının da gizli tutulduğunu belirten gazete, ayrıca yine Kazım Karabekir Paşa’nın “*suret-i katiyyede Mustafa Kemal Paşa’nın İttihat ve Terakki namına icra-yı hareket eylediğini red ve tekzip etmekte*” olduğunu da belirttiğinden sonra bu raporun Vahdettin’e de takdim edildiğini söylemişti. Görüldüğü üzere Kazım Karabekir bu yanıtında

³¹ Nazım Paşa bu haber verildiğinde 13 Ağustos günü istifa etmiş durumdaydı (Akşam, 14 Ağustos 1919). Bir gün sonra da ordudaki yeni değişikliklerle birlikte yeni Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa olacaktı (Vakit, 15 Ağustos 1919), Zaten daha önce de Nazım Paşa’nın gazetelerde istifa haberleri de yer almaya başlamış ancak kendisi bu haberleri yalanlamıştı (Vakit, 12 Ağustos 1919). Ancak sorun olduğu belliydi ve nitekim Nazım Paşa; bu haberin verildiği gün; 13 Ağustos tarihinde istifa etmiş ve yerine Süleyman Şefik Paşa getirilmişti (Vakit, 15 Ağustos 1919).

Anadolu'daki hareketin çok önemliymiş gibi gösterildiğini ancak bunun hükümete karşı bir darbe hazırlığı olmayıp, vatansever hislerden kaynaklanan galeyandan ibaret olduğunu söylemişti.³²

Refî Cevat, 12 Ağustos 1919 tarihli başyazısında yine Mustafa Kemal Paşa ve Milli harekâta bir kez daha değinmişti. Refî Cevat daha önce de söylediği üzere Anadolu hakkında birçok şaiyalar işittiğini ve ortaya atılan bu şaiyalar hakkında araştırma yaptığını belirttiği “Tersim Neresi Beyabi” başlıklı bu yazısında işin boyutunu farklı bir yöne çevirmişti. Refî Cevat araştırma sonucunda “*Ve meselenin izam edilecek mahiyette olmadığına kanaat ı tamme getirdik. Filhakika Kemal Paşa Anadolu’da teşkilat yapmıştır. Yalnız bu teşkilat bazı havalıye münhasıran kalmış, tevsii edememiştir.*” Diyerek şaiyaların abartıldığını belirtmiş ve Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’da bir teşkilatlanma yapmış olduğunu ancak bazı bölgeler dışında yayılmadığını belirterek Anadolu harekâtını bu kez farklı bir şekilde itibarsızlaştırmaya girişmişti (Alemdar, 12 Ağustos 1919). Refî Cevat daha fazlasına da girişmiş ve Milli teşkilatın bulunduğu vilayetlerin ve ahalisinin durumlarına bakarak bölge halkının yaşamlarında “gayritabiilik” vurgusunu yapmış Erzurum örneğini vermişti. Erzurum’un sınıra yakın olmasını, ikide bir meydana gelen mücadeleler ve mukateleler yüzünden silahla yakın olan insanlardan oluştuğunu belirten Refî Cevat, aynı şekilde bu nedenlerden dolayı Milli teşkilatın Trabzon havalisinde de yayılırsa şaşırmayacağını da yazmıştı. Refî Cevat, çıkarımlarına, Trabzon bölgesinin etkisi, arazisinin sertliği, halkının özellikleri üzerinden devam etmiş ve bu nedenlerin “*Trabzon’u adeta Anadolu’nun Arnavutluğu, Lazları da Anadolu’nun Arnavutlarına*” benzettiğini ifade etmişti. Osmanlı’nın biri batısında diğerrinin de doğusunda olan bu iki memleketin ahalisinin, gelenekler açısından da birbirine benzediğini, güzel silah kullandıklarını “*Ve ufacık bir tekneye sahip olurlarsa Karadeniz’in en müthiş fırtınalarına göğüs gerebileceklerini*” de ekleyen Refî Cevat, üç dört sene aralarında yaşadığını, olaysız gün geçmediğini, Erzurum havalisini bilmemesine rağmen aynı “ruh-u cidalin” mücadele ruhunun orda da olduğunu işittiğini belirtmişti.

Refî Cevat yazısında bu vilayetlerde “*Milletin, devlete bil netice hiçbir menafii temin etmeyen, o meşum harbin neye mal olduğunu adamaklıllı öğrenmiş anlamıştır.*” Diyerek halkın tecrübeli memurlar tarafından iyi yönetilmesi durumunda hem o vilayeti hem de o vilayetin çevresinin ayrılıkçı cereyanlardan yani “*mahv ve harabeden*” kurtarılabileceğini yazmış ve Milli Teşkilatı “*ayrılıkçı cereyan*” olarak nitelediği için bunun olmaması için önerilerde bulunmuştu.

Bu yazısıyla, Milli Mücadeleye bakış zihniyetini çok net göstermiş olan Refî Cevat, ilerleyen cümlelerinde “*Şunu katıyetle bilelim ki anlayalım ki bu devletin artık silahla bir işi kalmamıştır.*” Demiş

³² Karabekir’in Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’in derdestlerine gerek olmadığına dair yazısı için bkz. (Türk İstiklal Harbi, 1994, s. 87).

ve bundan sonra merkezi hükümetin önem kazandığını ve silah yerine “*içtimai bir cihaz ile mücehhez olmaya çalışmak ve bizi fersah fersah geçen akvam-ı medeniyeye erişmek icab eder. Bu da çete zihniyeti ile olamaz*” görüşünü ortaya koymuştu. Refî Cevat’ın bu sözlerinin işgal edilmiş bir ülkede nasıl olacağı üzerinden durmamış olması, zihniyetini sağlam temele oturtmadığını göstermekteydi.

Sürekli yazılarında işgalin geçici olduğunu belirten Refî Cevat, sanki işgal sona erecek ve tekrar eski rutine döneceğini düşünerek, zaten zayıf olan toplum bünyemizde savaşın ağır bir yara açtığını, gerek merkezde bulunan memurların gerekse vilayetlerde görevli olan memurların bu yarayı tedavi ile mükellef olduğunu savunabilen Refî Cevat gerçekleri görmemenin ya da göstermek istememesinin sonucu olarak “Siyasetin ehil ellere bırakılmasını” öneren Refî Cevat, “*Bu milleti dinlendirmeye ihtiyacımız vardır. Milli hareket bir gaye ise bu gayeye vusul vakar ve sükûnetle olabilir.*” Cümlesiyle de görüşünü net olarak açıklamıştı. Refî Cevat son noktada “*Milletten yine zoraki fedekarlık beklenmemesi gerektiğini*” yazmıştı.

Birçok yerinde sansürün olduğu yazısında Refî Cevat, “*Ne olacak 600 senedir harbden, isyandan, iğtişaştan baş alamayan bu millet için artık yetmez mi?*” ve “*Anadolu’nun neye ihtiyacı vardır? Bir kere bunu sormalı, hem de ehemmiyetli bir surette. Tekrar tekrar sormalı.*” Diyerek sorduğu soruya da, kendisinin görmediği memleket kalmadığını belirterek kendisi “*Anadolu halkı istirahat istiyor. Bu istirahati kim temin ederse ona medyundur. Ona sarılır.*” Yanıtını vermişti.

Bu süreçte Harbiye Nazırı Nazım Paşa, giderek desteğini yitirmeye başladığında tam da 7 Ağustos 1919 tarihinde, Bekirağa Bölüğünden Enver Paşa’nın amcası Halil Paşa ile Küçük Talat’ın kaçması, sorumluluğun Nazım Paşa’ya atılmasını sağlamıştı. İstifa eden Nazım Paşa’nın yerine 14 Ağustos 1919 tarihinde, 1913 yılında askerlikten emekli edilmiş olan ve orduda tasfiye yanlısı (Akşin, 1992, s. 469), Süleyman Şefik Paşa geçirilmişti (İkdam, 15 Ağustos 1919).

Yeni Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa iş başına geçtiği gün 1nci, 2nci ve 3ncü Ordu Müfettişliklerinin gereğinin kalmadığını neden göstererek kaldırılmaları için ilk teklifini kabineden geçirtmişti (Türkmen, 2020, s. 353) ve hemen arkasından da 16 Ağustos’ta Vahdetin’in “*Üç ordu müfettişliğinin lağv edilmesi hakkında çıkan padişah iradesi*” ile bu müfettişlikler kaldırılmıştı³³ (Türkmen, 2020, s. 354). Vakit ertesi gün yani 15 Ağustos tarihli sayısında, Harbiye Nezareti’ndeki görev değişikliklerinin haberini yapmıştı. Değişiklikler yeni Nazır’ın amacını çok iyi göstermekteydi. Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkışı ve yetkilerinin verilmesi sürecinde katkıları olan Erkan-ı Harbiye-yi Reis-i sanisi Kazım (İnanç) Paşa ve Şura-yı Askeri Muamelat Müdürü Mirliva İsmet (İnönü) açığa

³³ Kazım Karabekir’in görevi de bu şekilde sonlanmıştı.

çıkartılmışlardı³⁴ (Vakit, 15 Ağustos 1919). Hatta o süreçte Mustafa Kemal Paşa'nın rütbelerinin alınacağı da konuşuluyordu. Vakit gazetesi muhabiri bu konuda araştırma yaparken, daha önceki görevinde Milli Teşkilat hakkında sert konuşmuş olan, yeni Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'ya sorular sormuş ve yanıtlarını yayınlamıştı. Süleyman Şefik Paşa, “Anadolu’da bir takım harekât seziliyor. Dâhiliye Nezareti’nin tamimleri de bunlara dalalet ediyor. Bu husustaki mütalaanız nedir?” sorusuna “Anadolu’da mucib-i şikâyet hiçbir şey yoktur” derken, yine “Mustafa Kemal Paşa silk-i askeriyeden tard olunarak, nişanları istirdad (geri alınıyor) olunuyor. Bu niçin?” sorusuna da “Henüz bilmiyorum” yanıtını vermişti (Vakit, 15 Ağustos 1919).

Süleyman Şefik Paşa, Enver Paşa'nın tasfiye ettiği yaşlı ve alaylı bilinen eski subayları yeniden orduya alma kararındaydı ve özellikle de sorumluluklarının yüksek olduğu görevleri düşünmekteydi (Akşin. 1992, s. 581). Özellikle Harbiye Nezareti’ndeki bu köklü değişikliklerle Damat Ferit Paşa'nın bu dönemdeki 3.ncü hükümeti Eylül ayında daha da sertleşecek, milli kongrenin toplanmaması için ellerinden gelenleri yapmaya çalışacaklardı. Milli teşkilat da arkasındaki halkın desteğiyle, Mustafa Kemal Paşa'nın da çabalarıyla Eylül ayında Sivas'ta Milli Kongreyi toplayıp yoluna devam edecekti.

Sonuç

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele sürecinden önce de basında yer almaya başlamış bir kişilik idi. Özellikle İstanbul’a geldiği 13 Kasım 1919’den itibaren etkili bir şekilde basını kullanmaya başlamıştı. Amacı, ülkenin bulunduğu durumda halkın da desteğini alarak bir kurtuluş mücadelesi başlatmaktı. İstanbul basınında, artık önemli bir kişi olarak basına mülakat veren ve padişah ile görüşmeleri basında yer bulan Mustafa Kemal Paşa bazı dönemlerde de basını kamuoyuna mesaj vermek için de kullanmıştı.

Samsun’a yola çıkışı ve varış haberleri basına da yansımış olan Mustafa Kemal Paşa, özellikle halkı da arkasına alarak girişeceği “milli teşkilat kurma” girişimi sonucunda haberleri ile basında kendine yer bulmuştu. Ancak İstanbul basını Samsun’a çıkışını da sayfalarına yansıtıktan sonra gelen bilgilerle bir şeyler olduğunu anlamıştı.

Mustafa Kemal Paşa ile ilgili haberlerinde bu nedenle otokontrol ile yavaşlama olmuşsa da basın, 12 Haziran’dan itibaren onun İstanbul’a geri çağırılması ile meşgul olmuştu. Ancak özellikle Amasya Genelgesi ve Erzurum Kongrelerinin toplanması ve hem ulusun bütünlüğü hem de egemenliği açısından İstanbul hükümeti ile yaşadığı sorunlar nedeniyle adı “ hükümete karşı gelme” noktasında Damat Ferit

³⁴ İlginç olan şu ki, hükümetler değiştiğinde Kazım Paşa ile Mirliya İsmet, hükümetlerin tarafını ortaya koyacak şekilde (özellikle Damat Ferit hükümetlerinde) Harbiye Nezareti’ndeki görevlerinden alınıp (Tasvir-i Efkâr, 6 Haziran 1919) Azimetinden sarf-ı nazar olanlar) daha sonra başka hükümet geldiğinde (özellikle Ali Rıza Paşa hükümetinde- Cevat Paşa'nın Erkan-ı Harbiye Reisliğinde) tekrar aynı görevlere atanmaktaydı (İstiklal, 5 Teşrinvevvel-Ekim 1919).Harbiye’de Tebeddül

hükümetinin baskısıyla sansüre uğramaya başlamıştı. Tüm bunlara karşılık, belgelerle takip edilebilen Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağırılması, azil kararı, istifası ve en son da tutuklanma haberleri de resmi olarak yorumsuz şekilde basına yansımıştı. Ancak artık işin boyutlarını değişmesi üzerine onun hakkında Anadolu hareketine muhalif olan iki önemli gazetede iki önemli köşe yazarı, eleştiriler yazmaya başlamıştı.

Alemdar'da Refî Cevat ve Türkçe İstanbul'da Sait Molla önce kapalı olarak ama tutuklanma kararı hatta görüldüğü yerde yakalanma kararı sonrasında da, açık olarak hakaret derecesine varacak şekilde kamuoyunda Mustafa Kemal Paşa ve Anadolu hareketi ile ilgili yazılar yazmaya başlamışlardı. İşî "İttihatçılar" üzerindeki olumsuz algıya getiren ve Mustafa Kemal Paşa'nın da en azından kamuoyunda İttihatçı bilinmesi nedeniyle itibarsızlaştırma yazıları yazan muhalif basın, tüm gücüyle İstanbul'un yanında yer aldığını gösterme peşindeydi.

Bu noktada İttihatların kötülenmesi, eski defterlerin açılması, savaşta yenilmenin sorumlusu olmaları nedeniyle, mevcut durumu anlatırken Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları eleştirilmeye başlanmıştı. Oysa ülkenin uğradığı işgalden dolayı girişilen direnme sürecinde, herkesin canla başla bunu desteklenmesi gerekirken, 1908 sonrası İttihat Terakki ile yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle muhalif haline gelen basın ve gazete sahipleri ortamı iyi gözlemleyemedikleri için direniş hareketini hükümetin de yarattığı algı ile bir "isyan" hareketi olarak görme hatasına düşmüşlerdi.

İşin daha ilginç kısmı ise İstanbul'da İttihatçı hükümetlerin ve etkili kişilerin gitmesi ile önemli yerlere gelen ve bir şekilde de maddi kazanç sağlayarak rahat yaşamaya başlayan İttihatçı karşıtı kesimler, durduk yere rahatlarını bırakıp ellerini taşın altına sokan ve olması imkânsız görülen direnme hareketine girişenleri "*siyasi ve şahsi çıkar peşinde koşmakla*" suçlamalarıydı.

Belirttiğim iki önemli muhalif basındaki köşe yazarlarının, Milli Mücadele'nin başarılı olması sonrası "Yüzellilikler" listesinde yer alarak ülke dışına çıkartıldığı da düşünülecek olursa, bu süreçte yazdıkları yazıların tümünün ortak akla, genele, doğruya, milliliğe uymadığı çok açık anlaşılacaktır. Özellikle Anadolu harekâtının "*cinayet*" olarak nitelendirilmesi ise oldukça ciddi bir sıkıntıyı ortaya koymaktaydı.

Gazetelerinde "*Ben İngilizciyim*" diyen, kendini "*İngiliz sever*" olarak niteleyen gazete yazarlarının, İngilizlerin kralı ile Osmanlı padişahını bir arada eski dostlar olarak fotoğraflarla ilk sayfalarında yansıtmaları da doğru olanın bu olmasından daha çok, ait olunan tarafa göre yorum yapılmasından kaynaklanmaktaydı.

Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanma kararı sonrası gelişmelerden en önemlisi, daha o tarihlerde bazı gazetelerin İstanbul hükümetine rağmen olan biteni aynen verebilmesi ve tarihe kayıt koyabilmesiydi. İfham gazetesi belgelerle bugün herkesin bildiği Mustafa Kemal Paşa'nın başına gelenleri o dönemde çok açık ve net dile getirmişti. Gazetelerde, köşe yazarları yorum yaparken ve kamuoyunu kendilerine ve taraf oldukları güce karşı yönlendirmek için çabalarken, resmi gelişmelerin araştırma sonucu ve aynen verilmesi önemliydi. Olayların sonucunun daha sonra hangi yöne evrildiğinin ortaya çıkması kimin doğru kimin yanlış kararlar verdiğini göstermiş oluyordu.

Kaynaklar

Arşiv Belgesi

BOA İ.DÜİT, 163-31 (H 13.5.1338).

Resmi Yayınlar

Takvim-i Vekayi. (12 Ağustos 1919).

Takvim-i Vekayi. (13 Temmuz 1919).

Gazeteler

Mustafa Kemal Paşa Silk-i Askeriyeden İhraç Ediliyor. (12 Ağustos 1919). *Akşam.*

Kazım Paşa'nın Raporu. (12 Ağustos 1919). *Akşam.*

Nazım Paşa İstifa Etti. (14 Ağustos 1919). *Akşam.*

Bazı Şahsiyetler Etrafında. (12 Mart 1919). *Alemdar.*

Ferit Paşa Hükümetini Nasıl Görmek İstiyoruz? (13 Mart 1919). *Alemdar.*

Şark Kıtaatı Müfettişliği. (17 Mayıs 1335-1919). *Alemdar.*

İngilizler ve Biz. (30 Mayıs 1919). *Alemdar.*

Hilaf-ı Kanun Ve İctimaalar Ve Teşebbüsler. (31 Temmuz 1919). *Alemdar.*

Mustafa Kemal Paşa Rauf Bey. (2 Ağustos 1919). *Alemdar.*

Mustafa Kemal Paşa. (7 Ağustos 1919). *Alemdar.*

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey. (9 Ağustos 1919). *Alemdar.*

Tersim Neresi Beyabi!. (12 Ağustos 1919). *Alemdar.*

Anadolu Ne İstiyor (14 Ağustos 1919). *Alemdar.*

- Beyanat-ı Hümayunun İngiltere'deki Tesirâtı Münasebetiyle. (14 Ağustos 1919). *Alemdar*.
- Anadolu Ne İstiyor-2. (30 Ağustos 1919). *Alemdar*.
- Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey. (1 Ağustos 1919). *İfham*.
- Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın İstifası (15 Ağustos 1919). *İkdam*.
- Sadrazam Ferit Paşa Nihayet İstifa Etti. (21 Temmuz 1919). *İstiklal*.
- Harbiye'de Tebeddülât. (5 Teşrinevvel-Ekim 1919). *İstiklal*.
- Anadolu Ahvali. (12 Ağustos 1919). *Peyam*.
- Mustafa Kemal (Paşa)nın Askeriden Tardı. (13 Ağustos 1919). *Peyam*.
- Hükümet ve Fırkalar. (3 Ağustos 1919). *Tarik*.
- Milli Teşkilat Meseleleri. (9 Ağustos 1919). *Tarik*.
- Milli Teşkilat Hakkında. (10 Ağustos 1919) . *Tarik*.
- Mustafa Kemal Bey silk-i askeriyeden ihraç edildi* 13 Ağustos 1919). *Tarik*.
- Azimetinden Sarf-ı Nazar Olanlar, (6 Haziran 1919) *Tasvir-i Efkâr*.
- Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey Hakkında Takibat Emri. (31 Temmuz 1919). *Tasvir-i Efkâr*.
- Mustafa Kemal Paşa ve Rûfekası hakkında Dahiliye Nazırı'nın Muharririmize Vaki olan Beyanatı. (1 Ağustos 1919). *Tasvir-i Efkâr*.
- Mustafa Kemal Paşa Rûfekası Hakkında Dahiliye Nazırı'nın Beyanatı. (3 Ağustos 1919). *Tasvir-i Efkâr*.
- Mustafa Kemal Paşa Hakkında. (12 Ağustos 1919). *Tasvir-i Efkâr*.
- Mustafa Kemal Paşa. (6 Ağustos 1919). *Türkçe İstanbul*.
- Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey Hakkında. (8 Ağustos 1919). *Türkçe İstanbul*.
- İttihat Melunlarının Eğlenceleri. (10 Ağustos 1919). *Türkçe İstanbul*.
- Anadolu'da Vaziyet. (12 Ağustos 1919). *Türkçe İstanbul*.
- Mustafa Kemal Paşa. (12 Ağustos 1919). *Türkçe İstanbul*.
- İngiliz Taraftarıyım. (13 Ağustos 1919). *Türkçe İstanbul*.

Dahiliye Nezareti'nin Mühim Bir Tamimi. (23 Haziran 1919). *Vakit*.

Mustafa Kemal Paşa. (12 Temmuz 1919). *Vakit*.

Dahiliye Nezaretinin Bir Tamimi. (12 Temmuz 1919). *Vakit*.

Yeni Kabinenin Teşkili Yine Ferit Paşa'ya Tevdii Edildi. (21 Temmuz 1919). *Vakit*.

Üçüncü Damat Ferit Paşa Kabinesi- Hatt-ı Hümayun Sureti. (22 Temmuz 1919). *Vakit*.

Anadolu'da Vaziyet. (25 Temmuz 1919). *Vakit*.

Dahiliye Nezareti'nin Tamimi. (27 Temmuz 1919). *Vakit*.

Anadolu'daki Hareketler. (31 Temmuz 1919). *Vakit*.

Anadolu'daki Hareketler. (31 Temmuz 1919). *Vakit*.

Mustafa Kemal Paşa. (2 Ağustos 1919). *Vakit*.

Mustafa Kemal Paşa Ve Rauf Bey. (3 Ağustos 1919). *Vakit*.

Anadolu İşleri. Harbiye Nezareti'nin Talimatnamesi. (6 Ağustos 1919). *Vakit*.

Abdullah Paşa. (8 Ağustos 1919). *Vakit*.

Selamlık. (9 Ağustos 1919). *Vakit*.

Harbiye Nazırı'nın İstifası Rivayeti. (12 Ağustos 1919). *Vakit*.

Anadolu'da Vaziyet. (14 Ağustos 1919). *Vakit*.

Harbiye Nezareti'nde Tebeddül. (15 Ağustos 1919). *Vakit*.

Mustafa Kemal Paşa. 14 Teşrinisani 1918 (Kasım). *Yenigün*.

İstifa. (12 Temmuz 1919). *Zaman*.

Ferit Paşa Kabinesi Nihayet İstifa Etti. (21 Temmuz 1919). *Zaman*.

Dört Buçuk Ayda Üçüncü Ferit Paşa Kabinesi. (22 Temmuz 1919). *Zaman*.

Taşraya Tamim. (23 Temmuz 1919). *Zaman*.

Mustafa Kemal Paşa'nın Silk-i Askeriden İhracı. (13 Ağustos 1919). *Zaman*.

Eserler

- İnan, A. (1937). Gerilla Hakkında İki Hatıra. *Bellekten*, 1 (1), 553-66.
- Akşin. S. (1992). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. (C.1). Cem Yayınevi.
- Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri (1911-1921)* (1982). Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları.
- Bardakçı, M. (2019). *Bir Devlet Operasyonu; 19 Mayıs*. Turkuaz Medya Grup.
- Demiryürek. M. (2003). *Kıbrıs'ta Bir 150'lik; Sait Molla (1925-1930)*. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 57 (XIX), 1211-1238.
- Elmacı, M. E. (2022). *Mustafa Kemal Atatürk'ün Kamuoyunda Tanınması (1911-1919)*. ATAM Yayınları.
- Elmacı, M. E. (2024). Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı Sonrasında Geri Çağırılma, Azil ve İstifa Süreçlerinin İstanbul Basınına Yansımaları (Haziran -Temmuz 1919). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (4), 2396-2425.
- Goloğlu, M. (2008). *Milli Mücadele Tarihi – I Erzurum Kongresi*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gökbilgin, T. (2018). *Milli Mücadele Başlarken*. Kronik Yayınları.
- Gürer, T. (2007). *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl*. 5. Baskı, Gürer Yayınları.
- Jaeschke, G. (2001). *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri I*. Cumhuriyet Yayınları.
- Karabekir, K. (1988). *İstiklal Harbimiz*. Merk Yayıncılık.
- Nutuk. (2014). *Atatürk'ün Bütün Eserleri*. (C. 19). Kaynak Yayınları.
- Oral, A. (2013). *Sömürge Valisi'nin Himayesinde Vahdettin'in İhanetleri ve İşgal İstanbul'u*. General Harrington. Demkar Yayınevi.
- Sarıhan, Z. (1984). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*. (C. 1). (1.B.). Öğretmen Yayınları.
- Sonyel, R. S. (1995). *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*. TTK.
- Turan, Ş. (1998). *Türk Devrim Tarihi*. (C. 1). Bilgi Yayınevi.
- Turan, Ş. (2004). *Mustafa Kemal Atatürk. Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*. Bilgi Yayınevi.
- Türk İstiklal Harbi*. (1994). (C.II). Batı Cephesi. 1 nci Kısım. Genelkurmay Yayınları.

- Türkmen, Z. (2020). *Mütarekeden Milli Mücadeleye Mustafa Kemal Paşa (1918-1919)*. Bengi Kitap.
- Türkmen, Z. (2001). *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*. TTK Yayınları.
- Uğuz, Z. D. (2024). *İstanbul'da Bir İngiliz Gazetesi: The Orient News (1919-1922)*. ATAM Yayınları.
- Yüksel, A. (2005). *Doğu Karadeniz Araştırmaları*. Kitabevi Yayınevi.

EK. 4- Türkçe İstanbul, 12 Ağustos 1919. Mustafa Kemal Paşa

آناطولیده وضعیت

حربہ ناطری نظام پاشانک آناطولیدہ بولنان
کاظم پاشایہ بر تفراف چکریک ، مصطفی کمال پاشانک
حرکت واقعہ سبیلہ احداث ابتدایی آناطولی وضعیتک
اولدیگی کی بیلدیرلسنی امر ایقتشدر .

مصطفی کمال پاشا

ملک عسکریدن طردی

اردو مفقوشکتہ تعیین اولدیگی حالده آناطولیده
اقتشاشکارا حرکات مابہ نامی آلتندہ حادثہ لر تویرد
واضرورده عندالجدیدی قونفره قرارده بعض مطالبندہ

مصطفی کمال پاشا

بولتیق صودتیله حکومت مرکزہ بی مشکل بروضیت
سناصہ ہ الفانہ سمیت ورد مصطفی کمال پاشانک

EK. 5- Zaman, 13 Ağustos 1919. Mustafa Kemal Paşa'nın Silk-i Askeriden İhracı

تعمیراتی اور حسیبہ استانیوں کا زمان
تلفون : عثمانیوں : ۲۸۱۵

تعمیراتی اور حسیبہ استانیوں کا زمان

روز	عصر	شعب	عشا	امساک	ظہر
۱۲۰	۱۳	۸۲۰	۱۰	۳	۲
۰۰	۰۲	۸۰۲	۱۲۰۰	۱۲۲	۷۲۲

مطبعہ :
ادب دائرہ خصوصیہ

بانت حجابہ تدریس ترقی ایچون
آہلی ۰۰ ۱۳۰۰ آہلی ۱۸۰۰ غروددر
اک اجنبہ ایچون
آہلی ۳۷۰ آہلی ۲۰۰ غروددر
ستہ حوالہ ہی ایچ ارسال ایچلی در.
رستہ برقی قبول ایچلیز .

مصطفی کمال پاشانک

سلك عسکریدن اخراجی

اوچین اردو
مفتشکندن معزول
وعسکرلکدن سنی
مصطفی کمال پاشانک
عسکریدن اخراج حاضر
اولدینیشا لمری نزع
وعهدہ سندہ کی فخری
یادگار رتیبہ سی رفع
ایچلیشدر .

[تعمیراتی اور حسیبہ استانیوں کا زمان]

مصطفی کمال پاشا

حرب عر فیدہ

بہلی حتی بکک محاکمہ سی

دیوان حرب عربی ابدالزوال اجتہاع
بہلی حتی بکک عاکمہ ستہ دوام

ادعای مدنی عمومی معاویہ سعیدی
ایتدی .

بکک مدافعہ سی حتی سلم بک
رہہدہ اولونشدی . ہیئت محاکمہ بک
بودنی متعاقب حتی بک ابراد اولیان
یحہ آئی جواب وپردی .

۳۱۹ دە مکتبیدن چیقدم . آرنانودولقدہ
بالاخرہ اشغوردہ انعام و ترقی سرخصی
الآخرہ آرنانوداتی خندہ کی سیاسی
لہم ، حکامہم . تحاورتہ اشغال ایتدی .